

SZABÓ Péter

Észrevételek az egyházmegye ideális méreteinek kérdéséhez

νεότερα αδελφή
(Αθηναγόρας)

TARTALOM: Bevezetés; 1. A II. Vatikáni Zsinat rendelkezése (CD 23); 2. Az egyházmegyék léptékét meghatározó tényezők: történeti eredet és szociológiai súly; 2.1. Az egyházmegyék történelmi típusai: antik-mediterán és északi-feudális minták; a) Antik eredetű egyházmegyék; b) A középkori alapítású egyházmegyék; 2.2. Szociológiai súly: tömbegyház, avagy szórványlét; 3. Elméleti észrevételek; *Excursus*: görög prozelitizmus? Következtetések.

PÉTER SZABÓ: Notes on the Question of the Ideal Size of an Eparchy

The council decree on the pastoral service of bishops mandated the revision and optimisation of the size of dioceses and eparchies. Given its nature, the council directive gave only approximate and somewhat perfunctorily formulated points of reference (CD 22–23). In reorganising the Greek Catholic churches of Central Europe, the issue of what is after all the minimum number of faithful absolutely necessary for the establishment of an independent eparchy has re-emerged. The present study sets out to search for answers to this question, namely through the identification of typical European examples, as well as by compiling a systematic list of jurisdictional units with rather small populations. As far as the European context is concerned, the size of dioceses and eparchies depends mainly on two factors: when ecclesiastical structure evolved in a specific area (i.e. whether it is of ancient or feudal origin), and whether the country in which it is located has a Catholic majority. Statistical data show that the populations of dioceses and eparchies dating back to antiquity and of those established in the Catholic diaspora alike are often only in the region of a few tens of thousands, as opposed to the ‘mammoth dioceses’, in some cases numbering several thousands of members, originating in the feudal era. Out of these two types, as is argued in the present paper, it is the former that corresponds to the theological nature of the episcopal function and the communion-related aspect of the church. Even in the Latin Church, there are some examples of dioceses with less than 10,000 people, whereas an apostolic exarchate can exist with as few as 500 (!) members. From the respective figures, it may be deduced that, akin to Latin particular churches, the establishment of eastern exarchates is not constrained by any population-size-based lower thresholds, either. (On account of their comparability in terms of size, for Cen-

tral European Byzantine churches, studying the governance structure of the Orthodox Archbishopric of Cyprus or Crete, for instance, could be of special interest.)

If the scope of the discussion is restricted to a regional context, it seems apposite to suggest that, as long as Latin-rite dioceses of 20-30,000 members in Croatia or Serbia have the right to exist, the size and the very existence of Hungary's new Greek Catholic eparchies may not be challenged, either. The seemingly miniature size of these eparchies does not represent a problem but rather a remedy for a situation, not entirely unlike in the pre-Constantinian period, with which a demographically shrinking church is increasingly confronted: As back then, it is strongly hoped that a community of human proportions gathered as a result of the direct teaching and consecratory activities of the bishop may serve as the starting point for further development and enrichment in the future as well.

Bevezetés

A magyar görögkatolikus egyház sajátjogú metropolitai rangra emelése után (2015. március) visszatérő megjegyzésként szerepelt, hogy – a hierarchikus előrelépés kétségtelen, igen időszerű, hasznos és megtisztelő mivolta ellenére – a három görög eparchia népessége együttesen is csak egy kis itthoni latin egyházmegye lélekszámát éri el. Noha ez a tényező szerencsére nálunk sem bizonyult meghatározónak – mint ahogy jó ideje másutt sem az¹ –, a görögkatolikus közösség viszonylag szerény létszámbeli adatai miatt joggal merülhetnek fel az egyházmegyéik ideális méretét feszegető észrevételek. Emellett e felvetés belső szemszögből sem érdektelen. Elkerülhetetlen ugyanis a kérdés, hogy a hajdúdorogi eparchia felosztására úgy kell-e tekintenünk,

1 Az adott területre jellemző rítusközi arányok az új egyházmegyéik létesítésénél már régen nem mérvadóak. Így például az Ukrajnában és Moldovában 2002-ben alakított három latin egyházmegye (Munkács, Odessza-Szimferopol és Kisinyov) *együttes* létszáma az akkor legkisebb csernyovici ukrán görögkatolikus püspökség népességének a *harmadát* is alig haladta meg; lásd <http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/qview7.html>. Ma a három latin egyházmegye együttes lélekszáma 96 ezer fő, míg az ukrán eparchiáé egyedül 238 ezer; lásd *Annuario Pontificio* 2016, 489, 524, 170, illetve 371.

A hajdúdorogi görög eparchia a zempléni főesperesség exarchátushoz csatolásáig (2011) a pontosan két keleti megyére kiterjedő debreceni latin egyházmegyéinél majd 20%-kal népesebb volt (250.000-rel szemben 214.000). Noha a 2011-es census – vélhetőleg a kérdésfeltevés korábitól eltérő módjának is betudhatóan – valamennyi felekezetenél sajnálatos mértékű létszámcsökkenést regisztrált, az iménti görög/latin egyházmegyei arányok az újabb számok szerint sem mutatnak szignifikáns eltérést. A két népszámlálás megyei bontású felekezeti adataihoz lásd KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL, 2011. évi népszámlálás: 3. Területi adatok: 3.9. Hajdú-Bihar megye, Debrecen 2013, 22; 3.16. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Debrecen 2013, 24; 3.5. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Miskolc 2013, 26; továbbá: <http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/terkep.html>

mint a metropolitai rang elnyeréséért kényszerűen vállalt áldozatra, avagy – ellenkezőleg – e lépés lelkipásztori szempontból is indokolt és hasznos.²

Az egyházmegyék méretének kérdésével érintőlegesen korábban is foglalkoztunk.³ Jelen tanulmányunkban az idevonatkozó zsinati szöveghelyek értelmezését a keleti egyházak régi és mai gyakorlatából meríthető gazdag adatállományra támaszkodva igyekszünk elősegíteni. Egy-egy eszmefuttatás – a jó szándék elvitathatatlansága mellett is – könnyen előfeltevések, preconcepciók bizonyításának csapdájába csúszhat. Ennek kerülése érdekében a jelen tanulmányban szándékoltan támaszkodunk majd számadatakra, mert ezek objektivitása nehezebben vitatható. A sorra veendő számszerű tények együttes értékelése pedig, mint majd láthatjuk, igen érdekes következtetések levonását engedi.

Az alábbiakban három alpont szerint tárgyaljuk témánkat: (1) az utolsó ökumenikus szinaxis idevonatkozó szövegszerű iránymutatásai; (2) az európai egyházmegyék jellegzetes szerveződési típusai; (3) az adatokból kiolvasható perspektívák és kérdések.

I. A II. Vatikáni Zsinat rendelkezése (CD 23)

Az egyházmegyék célszerű *nagyságrendjének* kérdése, úgy tűnik, *lelkipásztori* szempontból a 20. századig érdemben nem merült fel. A püspökök szolgálatáról szóló határozat viszont előírta az egyházmegyék méretének racionalizálását. Noha a zsinati szöveghely,⁴ illetve a hozzá fűződő végrehajtási norma is,⁵ ad bizonyos támpontokat és szabályokat, egy-egy egyházmegye célszerű léptéke nyilvánvalóan igen eltérő tényezők együttállásának függvénye. Emiatt a megjelölt *elvekből* egy-egy *konkrét* esetben más és más egyházmegyei méret következhet. Emellett úgy tűnik, hogy a jelen szöveg-

2 Az egyházmegye 2015-ös kettéosztása előtti főbb adatokhoz lásd SZABÓ P., „A Hajdúdorogi Eparchia metropolitai rangra emelésének hátteréhez”, in *Athanasiana* 41 (2015) 48–65.

3 IDEM, 49–53, 58–61; továbbá SZABÓ P., „The Greek Catholic Eparchy of Hajdúdorog Hundred Years after: Statistics, Legal Status, Questions”, in E. GÜTHOFF – S. HAERING (Hrsg.), *Ius quia iustum. Festschrift für Helmuth Pree zum 65. Geburtstag* (Kanonistische Studien und Texte; Band 65), Berlin 2015, 319–335.

4 CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, decr. *Christus Dominus* [de pastoralis episcoporum munere in Ecclesia], nn. 22–23, 28. X. 1965, in *AAS* 58 (1966) 673–696, 683–684.

5 Vö. pl. *Pro Ecclesiis Orientalibus vero optandum est ut, in definiendis eparchiarum circumscriptionibus, ratio quoque habeatur maioris propinquitatis illorum locorum, in quibus fideles eiusdem ritus commorantur*, PAULUS VI. mp. *Ecclesiae sanctae* [normae ad quaedam exsequenda SS. Concilii Vaticani II Decreta statuuntur], 6. VIII. 1966, in *AAS* 58 (1966) 763–764: nr. I, 12, § 2.

hely is magán viseli az utolsó ökumenikus zsinat egyik súlyos ekkleziológiai hiányosságát. Úgy ad ugyanis elveket az egyházmegyei határok témakörében, hogy ezeket a szervezeti egységeket nem illeszti természetes ekkleziológiai közegükbe, ami az egyháztartomány.⁶ Nyilvánvaló pedig, hogy az egyházmegye helyes mérete *lényegileg függ attól, hogy milyen funkciók tartoznak szükségszerűen* – azaz teológiai értelemben elidegeníthetetlen módon – *e szervezeti egységekhez*, s melyek ezzel szemben olyan feladatok, amelyek minden további nélkül magasabb kormányzati szintekhez, így elsősorban az egyháztartomány élén álló metropolitai hivatalhoz⁷ is telepíthetőek.

Nem véletlen tehát, hogy e zsinati szöveg kommentátorai rendszerint nem fordítják a számok nyelvére, hogy a határozatban jelzett elvekből és szabályokból adódóan milyen geográfiai kiterjedésű és főleg milyen népességű (továbbá hány klerikust magában foglaló) egyházmegye tekinthető ideálisnak.⁸ Az egyetlen kivételnek Klaus Mörsdorf tűnik, aki az alábbi módon kalkulál: az egyházmegye működtetéséhez szükséges központi apparátus kb. 20–30 klerikus közreműködését igényli, míg e stábnál a lelkipásztorkodást folytató papok összlétszámának kb. tízszer-hússzor kell na-

6 Vö. „Dekret über das Hirtenaufgabe der Bischöfe in der Kirche – Einleitung und Kommentar von Klaus Mörsdorf”, in *Das Zweite Vatikanische Konzil Konstitutionen, Dekrete und Erklärungen, lateinisch und deutsch, Kommentare*, Teil II, Freiburg–Basel–Wien 1967, 127–248, 189.

7 A metropolitai jogintézmény sokszínű történeti megjelenési formáihoz lásd SZABÓ P., „A sajátjogú metropolita jogkörének analízise”, in *Athanasiana* 18 (2004) 117–132; KOCSES F., „A sajátjogú metropolita. A hivatalhoz kötődő fontosabb jogok és kötelezettségek áttekintése”, in *Athanasiana* 41 (2015) 31–47; A. POPEK, *The Rights and Obligations of Metropolitan. A Historical Synopsis and Commentary* (Canon Law Studies 260), Washington 1947; H. HOHL, *Das Amt des Metropoliten und die Metropolitanverfassung in der Lateinischen Kirche. Geschichte, Theologie und Recht* (Kommentar zum Codex Iuris Canonici, Beihefte Bd. 59), Essen 2010; A. MARZOA – J. MIRAS – R. RODRÍGUEZ-OCAÑA (dir.), *Comentario exegético al Código de derecho canónico*, Pamplona 32002, II/1, 905–918 [Péter Erdő]; ST. HAERING – W. REES – H. SCHMITZ (hrsg. von), *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Regensburg 32015, 578–582 [Georg Bier].

8 Vö. pl. M. GRICHTING, *Die Umschreibung der Diözesen Die Kriterien des II. Vatikanischen Konzils für die kirchliche Zirkumskriptionspraxis* (Adnotationes in ius canonicum 7), Freiburg/Br. 1998; AA. VV., *La charge pastorale des évêques: décret „Christus dominus”: texte latin et traduction française* (Unam sanctam 71), Paris 1979, 214–217 [Hervé Legrand]; L. CARLI, „Decreto ‘Christus Dominus’. Esposizione e commento”, in AA. VV., *Ufficio pastorale dei vescovi e Chiese orientali cattoliche* (Magistero Conciliare 12), Torino 1967, 305–321; ERDŐ P., „A II. Vatikáni Zsinat »Christus Dominus« kezdetű határozatának hatása az egyházi jog fejlődésére”, in *Teológia* 36 (2002) 1–2, 42–43; G. BAUSENHART, „Theologische Kommentar zum Dekret über das Hirtenamt der Bischöfe in der Kirche”, in B. J. HILBERATH – P. HÜNERMANN (Hrsg.), *Herders Theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil*, Freiburg–Basel–Wien 2012, Band 3, 275–276.

gyobbnak lennie. Ebből az következne, hogy egy „ideálisnak” tekinthető egyházmegye papságának valahol 200 és 600 fő között kell mozognia.⁹ E számítással azonban nehéz egyetérteni. Elég, ha arra utalunk, hogy már egy kétszáz fős klérus érdemi ismerete is aligha várható el egy püspöktől, nem is beszélve az egyház életében érdemileg közreműködő más személyekről, akik ismeretét a zsinati előírás ugyancsak szorgalmazza.¹⁰ Egy több száz fős papságból álló egyházmegye esetén ezen elvárásoknak megfelelni szinte lehetetlen. Ebből adódóan az egyházmegye II. Vatikánum által szándékolt nagyságrendje az előbb sugalltnál minden bizonnyal jóval kisebb.¹¹ Teológiai szempontból még az előbb említett 4-600 fős klérus mellett sem szükséges 20-30 pap az egyházmegyei hivatalba. A püspökökön kívül a papszentelés a kötelező kúriai hivatalok közül valójában csak a helynökök és a bírósági helynök esetén érvényességi feltétel. Ebből adódóan – különösen hatékony regionális együttműködés esetén – a nagy egyházmegyék esetleges felosztása nem szükségszerűen jár a papság újabb tucatjainak adminisztratív munkára történő elvonásával.¹²

2. Az egyházmegyék léptékét meghatározó tényezők: történeti eredet és szociológiai súly

E meghatározatlanságok tükrében joggal merül fel tehát a kérdés, milyen is az egyházmegye *lelkipásztori* szempontból ideális mérete a 21. században?

9 „Dekret” (nt. 6), 191.

10 „Az egyházmegye kiterjedése és lakosainak száma általában olyan legyen, hogy egyrészt maga a püspök, esetleg mások segítségével megfelelően el tudja végezni a főpapi teendőket és a lelkipásztori látogatásokat; tudja irányítani és egybehangolni az apostolkodás összes művét az egyházmegyében; főként a papjait, de az egyházmegye munkáiban számottevőbb szerepeket és világiakat is ismerni tudja. Másrészt viszont legyen adva elegendő és alkalmas terület arra, hogy a püspök és papsága szem előtt tartva az egyetemes Egyház igényeit, hasznosan fejthesse ki minden erejét a szolgálatban...” (CD 23.2).

11 Vö. S. DIANICH, „La teologia del ministero episcopale e la forma della diocesi moderna”, in *La rivista del clero italiano* 74 (1993) 5, 372–383.

12 Mi több, még az általános és bírósági helynökök esetében sem előírás, hogy „főállásúak” legyenek. A súlyosbodó paphiány miatt ezeket olykor már népesebb egyházmegyék esetén is kénytelenek plébánosi beosztást is viselő papokra bízni. Nyilván hatékonyabb munka remélhető, ha a legfontosabb kúriai feladatokat még kis egyházmegyék esetén is teljes munkaidőben látják el, ám a helynökökön – illetve a keleti jogban legalább diakonus irodaigazgatókn – kívül nincs más kötelező kúriai funkció, amit szükség esetén ne lehetne világi krisztushívókra bízni. (Emellett észszerűbb egyházmegyei méretek esetén – különösen ha a feladatok átruházható részét regionális szinten bonyolítják – akár lelkipásztori beosztás mellett is könnyebben ellátható a kisebb munkaterhet jelentő helynöki vagy officíálisi hivatal.)

zad elején? Ha a doktrína egy-egy kérdésben nem ad világos eligazítást, kézenfekvő, hogy az egyház praxisából próbáljunk következtetéseket levonni. E téren azonban, mint mindjárt láthatjuk, olykor a konkrét adatokból sem könnyű világos és egyértelmű eredményekre jutni. Az európai egyházmegyéket vizsgálva mindenesetre úgy tűnik, két meghatározó tényező azonosítható be, ami alapvetően befolyásolta méreteiket: egyrészt a létesítésük történelmi ideje, másrészt a katolikus felekezet elterjedtsége az adott régióban. Az előbbi szemszögéből világosan elkülöníthető az antik eredetű és a középkori egyházmegyék típusa, míg az utóbbiból a tömbkatolikus és a diaszpóra egyházmegye.

2.1. Az egyházmegyék történelmi típusai: antik-mediterán és északi-feudális minták

A történeti keletkezés ideje szempontjából szembevetendő az *antik eredetű* és a *feudalizmus* idején kialakult egyházmegyék léptékei közti differencia.

a) Antik eredetű egyházmegyék

Az első századokban születő, mediterrán egyházmegyék kevés kivételtől eltekintve még kizárólag *belső lelkipásztori elvek szerint* szerveződtek. Létrejöttükkor egy-egy egyházmegye mai szemmel nézve igen szerény lélekszámú lehetett. Az 1. század végén a keresztények összlétszáma mindössze 50.000 fő körül mozoghatott az akkor 60 milliós Római Birodalomban. A római egyházmegye még a III. század közepén is csak kb. 30-50 ezer főt számlált (a város akkori lakosságának kb. 5-6%-a), 43 pappal és 7 diakónussal.¹³ Az antik kor egyházmegyei szerkezetét ábrázoló térképek,¹⁴ illetve a metropóliák és püspökségek lajstromai (*notitiae episcopatuuum*),¹⁵ is igen

13 Vö. P. SINISCALCO, „La prima diffusione del cristianesimo”, in R. RUSCONI (dir. da), *Il Cristianesimo. Grande atlante*, vol. 1: *Dalle origini alle Chiese contemporanee*, Torino 2006, 43–44.

14 Lásd pl. C. MOHRMANN – F. VAN DER MEER, *Atlas de l'antiquité Chrétienne*, Paris-Bruxelles 1960; A. DI BERARDINO (a cura di), *Atlante storico del cristianesimo antico*, Bologna 2010; továbbá H. JEDIN – K. LATOURETTE – J. MARTIN (Hrsgg. von), *Atlas zur Kirchengeschichte. Die christlichen Kirchen in Geschichte und Gegenwart*, Freiburg–Basel–Wien [1970], 2–61.

15 Lásd S. VAILHÉ, „Notitiae episcopatuuum”, in CH. HERBERMANN (ed.), *The Catholic Encyclopedia*, vol. II, New York 1911, 124–125; HANS-GEORG BECK, *Kirche und theologische Literatur im Byzantinischen Reich* (Handbuch der Altertumswissenschaft 12. Abt. [=Byzantinisches Handbuch]; Teil 2/Bd. 1), München 1959, 148–200; *Notitiae episcopatuuum Ecclesiae Constantinopolitanae: texte critique, introduction et notes, par Jean Darrouzès* (Géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin 1), Paris 1981.

kis eparchiaméretekről tanúskodnak. Csak néhány szemléltető példát elevenítek fel közülük.

Elsőként a ciprusi ortodox érsekséget érdemes szemügyre venni, mely a tizennégy mai autokefál egyház egyike.¹⁶ Ciprus szigete mindössze 9.251 km². (A viszonyítás kedvéért: ez csupán 10%-kal nagyobb terület mint Bács-Kiskun megye.) Egy-egy korábbi szaklexikont kinyitva, az olvasó azzal szembesülhetett, hogy ezen a kis területen is négy ortodox egyházmegye létezik. A történelmi múlt és főleg a friss adatok azonban – mint mindjárt kiderül – ennél is sokkal meglepőbb tényekkel szolgálnak. Lásuk ezeket lépésről lépésre.

A birodalmi egyház idején a szigeten 18 püspökség működött.¹⁷ A IV. Sándor-féle *constitutio Cypria* nyomán a megmaradt 13 püspökséget a latinok mindössze 4 darabra redukálták (13. sz.), s e beosztás az oszmán uralom idején sem változott.¹⁸ Alapvető átalakításra 2007 februárjában került sor, amikor is lényegében helyreállították az eredeti keleti egyházszerkezetet. Ennek köszönhetően az autokefál ciprusi ortodox érsekség ma újra 13 (!) joghatósági egységet számlál, melyből egy érseki és kilenc metropolitai titulusú egyházmegye, míg további három egyszerű eparchia.¹⁹ Ez azt jelenti, hogy az egyes eparchiák átlagosan kb. 26 x 27 km kiterjedésűek, míg a hívek átlagos létszáma optimista számítás szerint is legfeljebb csak 50.000 fő körül mozoghat egyházmegyénként.²⁰ (Egy részük értelemszerűen en-

16 Vö. K. CH. FELMY, „Autokephalie”, in G. MÜLLER (Hrsg.), *Theologische Realenzyklopädie*, Band 5, Berlin-New York 1980, 1–4; F. VON LILIENFELD, „Orthodoxe Kirchen”, in IDEM, Band 25 [1995], 423–464. A ciprusi ortodox érsekséghez magyarul röviden lásd pl. TIMKÓ I., *Keleti kereszténység, keleti egyházak*, Budapest 1971, 421–242; továbbá R. ROBERSON, *The Eastern Christian Churches. A Brief Survey*, Rome 2008, 81–84.

17 Lásd MOHRMANN – VAN DER MEER, *Atlas* (nt. 14), 16a; *Atlante* (nt. 14), 95. Ez átlagosan mindössze 20 x 25 km kiterjedésű eparchiákat jelentett! (Egy további kiadvány i. u. 600 körül már „csak” 13 ciprusi eparchia létét jelzi; *Atlas zur* [nt. 14], 21.)

18 Vö. G. HILL, *A History of Cyprus*, vol. 2, Cambridge 2010, 47; E. BRYNER, *Die orthodoxen Kirchen von 1274 bis 1700*, Leipzig 2004, 40; J. HACKETT, *A History of the Orthodox Church of Cyprus*, London 1901, 260–261; R. JANIN, „Chypre”, in A. BAUDRILLART (dir.), *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, tom. 12, Paris 1953, 806–808.

19 Áttekintésükhöz lásd http://www.churchofcyprus.org.cy/documents/SKMBT_C65008060512460.jpg. Az érseki [fő]egyházmegye és a kilenc metropolitai titulusú eparchia mellett (lásd *Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος* 2017, 1289–1298) a szigeten három további eparchia is fellelhető, lásd ROBERSON, *The Eastern* (nt. 16), 83; továbbá https://en.wikipedia.org/wiki/Church_of_Cyprus#Dioceses_and_Bishops.

20 A helyi ortodox egyház híveinek létszámát egyes források bő félmillióra teszik (Roberson 700.000 főre, míg Lilienfeld csak kb. 500.000-re); lásd ROBERSON, *The Eastern* (nt. 16), 22; LILIENFELD, „Orthodoxe”, (nt. 16), 453. Eszerint a ciprusi eparchiák átlagos népessége ma

nél is kisebb, egy részük nagyobb lehet.) Érdemes végül megemlíteni, hogy a ciprusi ortodox szinódusnak – főleg a 2007-ben szentelt hét új püspöknek köszönhetően – pillanatnyilag 17 tagja van.²¹

A krétai érsekség (Εκκλησία της Κρήτης) népességi adatai is hasonló jegyeket mutatnak. Ez a félautonóm ortodox egyház 8,336 km²-en – Szabolcs-Szatmár-Bereg megye alig másfélszeresén – ma 9 egyházmegyében működik,²² összesen vélhetőleg kevesebb, mint félmillió hívővel.²³ Az antik időkben a szigeten viszont még több mint kétszer ennyi püspöki székek léteztek.²⁴ Egy 1020–1025 közötti lajstrom 12 szuffragáneust említ, míg a sziget metropolitája ekkor a 30. helyet foglalta el a birodalmi egyház hierarchiájában. Az ortodox hierarchia a velencei és az ottomán hódítást is megsínylette, de a sziget 19-20. századi története is az egyháztérkép jelentős átrajzolását hozta.²⁵ Ma az egyes egyházmegyék átlagos lélekszáma (480.000/9 eparchia) itt is valahol 50-55.000 fő között mozoghat. (Érdemes még megjegyezni, hogy a szomszédos – szintén a konstantinápolyi ökumenikus pátriárka alá tartozó – „dodekanészoszi egyház” négy-öt egyházmegyéje még kisebb népességű, együttesen mindössze 118.000 főt számlál.²⁶)

mindössze valahol 38.000 és 54.000 fő között mozoghat!

21 Δίπτυχα (nt. 19), 1289; vö. http://www.oki-regensburg.de/epps_07.htm

22 Δίπτυχα (nt. 19), 968–1017. A krétai egyház érseki rangú mai félautonóm státuszát 1967-ben nyerte, míg eparchiáit az ökumenikus pátriárka már 1962-ben metropolitai rangra emelte; vö. V. SOMMARAKIS, *Les relations entre l'Église semi-autonome de Crète et l'Etat Grec du point de vue nomocanonique*, Strasbourg 2012, 78 ss. [dissz. kézirat]. Egyházmegyéik területi elhelyezkedéséhez lásd *op. ult. cit.*, 457. Az említett különleges státusz abban jelentkezik, hogy az eparchiák („metropolíák”) püspökeiket a helyi szinódus választja, a sziget érsekét ellenben a konstantinápolyi ökumenikus pátriárka nevezi ki, egy a helyi püspökökből összeállított előzetes *terna* alapján.

23 A sziget lakossága 623 ezer fő (2011), míg az ortodox hívek számát korábban cca. 480.000 főre tették; így LILIENFELD, „Orthodoxe” (nt. 16), 448.

24 Így Darrouzès egyik listája 21 antik krétai püspöki széket sorol fel (lásd *Notitiae* [nt. 15], 216 n. 10, 221, n. 208–227), míg egy mai kiadvány egyenesen 28 ilyen széket jelöl; *Atlante* (nt. 14), 183. A krétai görög egyházmegyék első pusztulása az arab emirátus idejére esik (820–961), mely következtében a korábbi 21 helyett csak 12 egyházmegye maradt; lásd N. Ζαχαρόπουλος – K. E. Κωστάκης, „Κρήτη”, in *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια*, Τόμος 10, Αθήνα 2013, 265d. (A korábbi adatok is hullámzóak azonban, így az 5-8. sz. közötti periódusban szintén „csak” 11 eparchia jelenik meg a püspöki székek lajstromán: IDEM, 265c.)

25 Az 1831-es konstantinápolyi zsinat a püspöki székek számát kettőszerezéssel összevonva elvileg megfelezte. 1900-ra már csak 7 püspökség maradt a metropolíában, míg egy 1929-es döntés azok számát négyre csökkentette, a civil közigazgatáshoz igazítva az egyházi hierarchiát. Ez az átszervezés azonban igencsak provizórikusnak bizonyult, mert már 1935-ben helyreállították a megszüntetett eparchiákat, s az egyház hierarchikus központja Heraklion lett; lásd R. JANIN, „Constantinople”, in *Dictionnaire* (nt. 18), vol. XIII, Paris 1953, 1035.

26 LILIENFELD, „Orthodoxe” (nt. 16), 447; lásd még Δίπτυχα (nt. 19), 1017–1033.

Nagyságrendje miatt említhető még az albán autokefál ortodox egyház, mely tavaly óta már hét egyházmegyéből áll (összesen 28.748 km²-en) nyolc püspökkel. Híveikről igen eltérő adatok keringenek a mindössze 100 ezrestől egészen a 600 ezres összlétszámig.²⁷

A ciprusi, a krétai és az albán ortodox egyház statisztikai jellemzőit azért említjük első helyen, mert ezek – híveik néhány százezres mai nagyságrendjéből adódóan – viszonylag könnyen összevethetőek egyházunk adataival.²⁸ Noha a két görög érsekség össznépeisége 2-3-szorosa egyházunkénak, területi kiterjedésük csak mintegy tizede a miénknek. E nagyságrendek – mint láttuk, nemritkán 50.000 fő körül mozgó eparchiai létszámok – mellett kétségkívül sokkal jobban megvalósulhat a fentebb idézett *zsinati irányelv*, miszerint a püspök ismerje egyházmegyéje *papjait és híveit*.

*

Az antik kori eparchiák méretei első látásra még elképesztőbbek voltak. Így például a lyceai tartományban a mürai metropolitai székhely mellett további 26 püspökség létezett,²⁹ noha az egykori tartomány területe a mai miskolci eparchia (10.883 km²) kiterjedésénél is kisebb volt. Nem kevésbé érdekesek más régió adatai sem. A 160 „várost” számláló *Africa Proconsu-*

27 Lásd LILIEFELD, „Orthodoxe” (nt. 16), 454; *Δίπτυχα* (nt. 19), 1304–1308. (Az utolsó három eparchia 2016-ban létesült; lásd https://en.wikipedia.org/wiki/Albanian_Orthodox_Church.) A 2011-es census szerint a lakosság csak 6,75%-a ortodox (195 ezer fő), míg az érintett egyház magát mintegy 700 ezresnek mondja (ez az összlakosság 24%-ának felelne meg); lásd https://en.wikipedia.org/wiki/Religion_in_Albania. Cikkünk témája szemszövegéből nem kevésbé figyelemre méltóak a lengyelországi autokefál ortodox érsekség adatai sem. Az 504 ezres közösség jelenleg 6 eparchiába tagozódik (lásd *Δίπτυχα* [nt. 19], 1300), 12 püspökkel, 236 paróchián 444 pappal. Ez egyházmegyénként mintegy 84 ezres átlagot jelent. Az egyes eparchiák területi elhelyezkedéséhez lásd *Diecezje_Polskiego_Autokefalicznego_Kościoła_Prawosławnego_2014*. svg; míg a korábbi (2011-es) lengyelországi népszámlálási adatok részletesebb, felekezeti áttekintő táblázatához lásd http://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/1/15/1/maly_rocznik_statystyczny_2014.pdf, p. 134.

28 Lásd még az összehasonlítás céljából ugyancsak érdekes diaszpórajellegű finn ortodox egyház adatait: nt. 84–85.

29 Lásd MOHRMANN – VAN DER MEER, *Atlas* (nt. 14), 16a. Egy 650-es adat 36 egyházmegyéről tud, míg 901-ben ugyane picí tartománynak 33 püspöke volt; lásd S. VAILHÉ, „Constantinople (Église de)”, in A. VACANT – E. MANGENOT (dir.), *Dictionnaire de théologie catholique*, tom. III/2, Paris 1911, 1307–1519, 1348, 1370. Az V-VII. századi kis-ázsiai tartományokban még igen gyakori jelenség volt a sok szuffragáneos székhely; vö. *Atlante* (nt. 14), 29. (Megjegyezzük, a sok szuffragáneos a mai katolikus egyházszervezetben sem ismeretlen, ha nem is gyakori jelenség. Így a torinói latin egyháztartományhoz tíz, a nápolyihoz tizenegy, de a velencei és milánói provinciához is kilenc-kilenc szuffragáneos tartozik; vö. AA. Vv., *Le diocesi in Italia*, vol. I, Cinisello Balsamo [Mi.] 2007, 5, 179, 17, 31.)

laris tartományban (21.000 km²) például még a bizánci periódusban is 63 eparchia működött.³⁰ Noha a tartományonkénti 25-30 szuffragáneus talán ritka, ettől eltekintve a fenti példák nem kiszemezgetett kivételek. Ellenkezőleg, az antik eparchiaméretekre rendszerint ilyen nagyságrendek jellemzőek. E ponton elég arra a közismert tényre utalni, hogy az antik korban gyakran az „egy város egy püspök” szerveződési elv érvényesült. A bizánci városok átlagos mérete pedig például a 10-11. század táján is csak 5.000 fős lehetett.³¹

A fenti egyedi adatoknál nem kevésbé meglepő és elgondolkodtató a Bizánci Birodalom egyházmegyei szerkezetének egészéről alkotható kép. Egy 650 körüli püspökségajstrom szerint a birodalomban 33 metropólia, 24 autokefál érsekség és 352 szuffragáneus eparchia volt, azaz összesen 419 püspökség.³² A 10. század elején pedig – jóllehet a birodalom ekkor már csak a balkáni és a kis-ázsiai területekre korlátozódott – 51 metropóliáról, 522 szuffragáneus püspökről s további 51 autokefál (tudniillik a konstantinápolyi pátriárkának közvetlen alávetett, saját szuffragáneusokkal nem rendelkező) érsekről, azaz összességében 624 (!) püspöki székről van hivatalos adat.³³ A 10. század közepén a császárság mintegy 9 millió la-

30 A. LEONE, „Bishops and Territory: The Case of Late Roman and Byzantine North Africa”, in *Dumbarton Oaks Papers* 65/66 (2011–2012) 5–27, 7, 14; vö. MOHRMANN – VAN DER MEER, *Atlas* (nt. 14), 22. A vandál korban egyes adatok 466 afrikai püspökről tanúskodnak; LEONE, „Bishops”, *op. cit.*, 12. Az afrikai egyház fénykora idején di Berardino szerint a kisebb-nagyobb püspöki székek száma 600-ra rúgott, melyek jelentős része *Africa proconsularis* régióra koncentráldott; így *Atlante* (nt. 14), 249, 252. (Az újabb részletes kutatási eredményekhez lásd G. FEDALTO, „Liste vescovili dell’Africa cristiana: secoli III–IX”, in *Studia pataviana* 55 [2008] 393–571.)

31 A. J. CAPPEL, „Demography”, in A. KAZHDAN (ed.), *Oxford Dictionary of Byzantium*, New York–Oxford 1991, vol. 1, 607.

32 W. DE VRIES, „Constantinopoli”, in *Enciclopedia Cattolica*, vol. 4, Città del Vaticano [1950], 737; vö. VAILHÉ, „Constantinople” (nt. 29), 1348. (Noha a püspöki székek számát illető nagyságrendek – akárcsak jellemző egyházmegyei méretek is – nagyobb időtávlatban viszonylag stabilnak tekinthetők, a székek száma a viszontagságos bizánci történelem miatt – úgy tűnik – némely században jelentős átmeneti visszaesést mutatott. Így a 650–750 közötti század a hanyatlás kora. Esetleg ezzel is összefüggésbe hozható, hogy a VI. egyetemes zsinaton [680] csak 174 püspök van jelen, a 692-es trullloszi zsinaton 211, a VII. egyetemes zsinatra [787] a szám már újra jelentősen emelkedik [319]; vö. J. HALDON, *The Palgrave Byzantine History*, Basingstoke – New York 2005, 90.)

33 „Tre secoli dopo, al principio di sec. X, una notizia ufficiale portava 51 metropoli con 522 vescovati suffraganei, 51 arcivescovati autocefali, cioè in tutto 624 sedi episcopali”, DE VRIES, „Constantinopoli” (nt. 32), 737; a lista részletesebb leírásához lásd VAILHÉ, „Constantinople” (nt. 29), 1369–1370. A 901–907 közé datálható lista főleg a balkáni püspöki székek tekintetében mutat emelkedést. A lista – egy másik szerző szerint – 422 kis-ázsiai és 139 balkáni püspöki székek mellett, 34 dél-itáliai és szicíliai, valamint 22 égei püspökséget említ; HALDON,

kost számlálhatott (850.000 km²-en),³⁴ így átlagot vonva, egy-egy bizánci eparchia híveinek száma ez időben átlagosan alig 14-15.000 fő körül mozoghatott.³⁵ A 19. század végén az ottomán birodalom 2,57 milliós görög népessége,³⁶ 80 egyházmegyébe tagozódott,³⁷ ami 32 ezres akkori egyházmegyei átlagot jelentett. Érdekes, hogy a mediterrán paradigmát követő athéni ortodox érseki egyház ma is mintegy 80 egyházmegyét számlál, ami alapján az egyes eparchiák átlagos lélekszáma bizonyosan nem éri el a 120.000-es átlagot.³⁸

Noha a szokásos egyházmegyei létszámok a latin rítusban a fentieknél rendszerint jóval magasabbak, érdemes megjegyezni, hogy olyan antik szerveződésű katolikus országokban is, mint Olaszország vagy Írország, az átlagos egyházmegyei népesség a magyarországinak (408 ezres) alig több mint fele-harmada: az előbbiben 230 ezer fő, míg az utóbbiban mindössze 150 ezer.³⁹ Ennél is érdekesebb, hogy ezen államokban igen kis egyházmegyei

The Palgrave (nt. 32), 90. (A Jean Darrouzès kritikai kiadásában megjelent „Notitia 13” címzésű püspökséglajstrom függelékeivel összesen 856 tételből áll, de nyilvánvaló ismétléseket is tartalmaz; lásd *Notitiae* [nt. 15], 354–372.) A 11-13. sz-i listák – a birodalom 1070-től induló fokozatos visszaszorulása nyomán – újra csökkenő számokat mutatnak: előbb még 80 metropolitai szék, ám csak 50 jelentős számú szuffragáneussal, majd később a zsugorodó birodalmi határokon belül már csak 31 metropólia, összesen közel 400 püspöki szék, HALDON, *The Palgrave* (nt. 32), 158.

- 34 A Bizánci Birodalom századokra lebontott területi és becsült lakossági adatainak táblázatához lásd W. TREADGOLD, *A Concise History of Byzantium*, New York 2001, 236. (A népességbecslés nehézségeiről lásd CAPPEL, „Demography” [nt. 31], 607.)
- 35 A császárváros lakossága – bár az idők során komoly hullámzásokat mutatott – e korban közel félmillió körülire becsülhető; vö. A.-M. TALBOT, „The Restoration of Constantinople under Michael VIII”, in *Dumbarton Oaks Papers* 47 (1993) 245–246. (Ha csak ezt az egyetlen tételt leszámítjuk, a korabeli bizánci eparchiák átlagos népessége már a 14.000 főt sem éri el, s távolról sem ez volt az egyetlen metropolisz, mely torzítólag hat az átlagszámításra.)
- 36 Lásd S. J. SHAW – E. K. SHAW, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol II: *Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808–1975*, Cambridge 1977 [reprint 2002], 240.
- 37 Lásd VAILHÉ, „Constantinople” (nt. 29), 1462. (Egyes korábbi, 650, illetve 901 körüli, 15. sz. végi, továbbá 1715-ös és 1855-ös metropolitai lajstromokhoz lásd *Uo.*, 1348, 1370, 1404, 1440–1441). Egy 1907-es lista 84 „metropolíát” sorol fel; lásd JANIN, „Constantinople” (nt. 25), 715.
- 38 ΔΙΠΤΥΧΑ (nt. 19), 365 ss.; https://en.wikipedia.org/wiki/Church_of_Greece; továbbá: *Atlas zur* (nt. 14), 134. (Az ország teljes lakosságára vetítve az egyházmegyenkénti létszám 120-140 ezres lenne. Egy 2010-es statisztikai adat a görögországi „keresztények” számát viszont az összlakosság csak 88,1%-ára teszi, akik között – ha az ország sajátos történelmi hagyományából adódóan csak kevesen is – vannak nem ortodox felekezetűek is; lásd http://www.pewforum.org/files/2015/03/PF_15.04.02_ProjectionsFullReport.pdf p. 238.)
- 39 Az egyes katolikus egyházmegyék *Annuario Pontificio*-ra támaszkodó, folyamatosan frissített, országokkénti statisztikáinak gyorsan elérhető átfogó adattárához lásd <http://www.catholic-hierarchy.org/country/>

gyékre is adódik példa. Így Itáliában máig több, mint húsz olyan részegyház van (cca. 10%), amelyik létszáma nem éri el a 65.000 főt.⁴⁰

Elgondolkodtatóak a szomszédos, horvátországi adatok is. A gospići, krki és hvari latin egyházmegyék statisztikai jellemzői még szerényebbek.⁴¹ A 27 írországi latin egyházmegyéből is van 12, melynek lélekszáma nem éri el a 100.000 főt.⁴² Érdemes megjegyezni: mindhárom ország *tömbkatolikus*, azaz esetükben az imént említett alacsony egyházmegyei lélekszámok nem a katolikus népesség hiányából, hanem spontán *szerveződési elvből* fakadnak.

b) A középkori alapítású egyházmegyék

A fentiekkel rendszerint szöges ellentétben a frank kortól a barbár népek között létesülő egyházmegyék léptékeit nem annyira a *teológiai logika*, mintsem a *feudális szerveződési egységek* működtetése, a gazdasági *autarchia* igényei határozták meg. Ez utóbbi típusra példaként említhető a 12. századi konstanzi, salzburgi vagy prágai egyházmegye, melyek területe akkortájt még mindig jó 30.000–50.000 km²-re rúgott.⁴³ A mainzi érseki tartomány a maga tucatnyi egyházmegyéjével Hamburgtól Svájc déli hágóig terjedt, sőt 1344-ig egész Cseh- és Morvaország is hozzá tartozott.⁴⁴ A

40 Lásd az előbbi link adatbázisát, továbbá az összes olasz egyházmegye korábbi egységes adattáblázatához: H. EMMERICH, *Atlas hierarchicus. Descriptio geographica et statistica Ecclesiae Catholicae tum Occidentis tum Orientis*, Mödling 1968, 8–9. Fél évszázada az akkor 330 olasz egyházmegyéből 102 darab (azaz az összes 31%-a) volt 50 ezer lélek alatti; további 173 darab (az összes 52%-a) 50 és 200 ezer hívő közötti; míg az 55 ennél nagyobb egyházmegye az egyházmegyék számának csak alig 17%-át adta; lásd CARLI, „Decreto” (nt. 8), 308.

41 Gospić-Senj: 66.000 hívő, 51 pap, 8.200 km²-en (újraalapítva: 2000); Krk: 35.000 hívő, 79 pap, 1.119 km²-en (alapítva: 10. sz.); Hvar: 22.700 hívő, 38 pap, mindössze 807 km²-en (alapítva: 12. sz.); *Annuario Pontificio* 2016, 272, 377, 305; lásd még nt. 39. (A horvát katolikus egyházmegyék történetéhez lásd K. DRAGANOVIĆ, „Le diocesi croate”, in *Croazia sacra. Un popolo lotta per i suoi ideali sul confine tra l’Oriente e l’Occidente*, Roma 1943, 181–232.)

42 Egyes 6. századi eredetű ír egyházmegyék a 40.000-es létszámot sem érik el: Clonfert 38 ezer, Killala 36 ezer, Achonry 36 ezer, *Annuario Pontificio* 2016, 181, 363, 21; lásd még: nt. 39; továbbá: EMMERICH, *Atlas* (nt. 40), 15. (Az ír egyházmegyei struktúra részletes áttekintő térképéhez lásd AA. Vv., „Ireland”, in *The Catholic Encyclopedia* [nt. 15], vol. 8 [1910], 114/115.)

43 A már megszünt konstanzi püspökséget (36.000 km²) gyakran a legnagyobb egykori német egyházmegyeként emlegetik; R. MOLS, „Constance (diocèse)”, in *Dictionnaire* (nt. 18), tom. XIII, Paris 1953, 526; vö. még M. BORGOLTE, *Die Mittelalterliche Kirche* (Enzyklopädie Deutscher Geschichte 17), München 2004, 13. A történelmi Csehországot lefedő prágai egyházmegye még nagyobb, 52.000 km²-es volt. (Egyes korai magyar egyházmegyék azonban ez utóbbinál is nagyobb területre terjedtek ki; lásd nt. 45.)

44 Lásd P. RICHARD, „Alemagne [I]”, in *Dictionnaire* (nt. 18), tom. II, Paris 1914, 512–513; E.

Magyar Királyság 11. századtól létesülő feudális eredetű egyházmegyei is értelemszerűen ezt – a közvetlen lelkipásztori igényeket kevésbé szem előtt tartó – szerveződési mintát követték. Elég itt a mamut méretű egri vagy erdélyi püspökségre gondolunk, melyek eredeti területe 60.000 km² körül mozgott.⁴⁵

Érdekes az antik eredetű itáliai és a többnyire középkori, feudális hátterű német katolikus egyházmegyei struktúra mai méreteinek összevetése.⁴⁶ Az előbbiben mindmáig 226 részegyház van,⁴⁷ míg az utóbbiban mindössze 27 egyházmegye, holott a két ország területe között nagyságrendi differencia nincs. Az olasz egyházmegyék átlagos geográfiai kiterjedése (1.300 km²) éppen tizede a németek mai átlagának. A négy kelet-német szórványegyházmegyét, illetve a kiugró méretű milánói főegyházmegyét – mint az átlagolást leginkább torzító adatokat – figyelmen kívül hagyva, a német egyházmegyék népességi átlaga a közelmúltig egymillió fő körül mozgott. A papságuk átlagos létszáma még ma is 460–580 fő közötti (attól függően, hogy a szerzetespapokat is figyelembe vesszük-e), az átlagos plébániaszám pedig – a mostanában zajló jelentős összevonások után is – 400 felett van egyházmegyénként. Ehhez képest az egy egyházmegyére eső olasz hívek létszáma a német átlag ötöde, míg a plébániák, illetve a papság egyházmegyénkénti átlagos száma a német negyede. Négy német egyházmegye lélekszáma még ma is 1,9–2,1 millió fő között mozog, plébániáik száma 600–1100 közötti, mindegyik 1000 fő körüli papsággal.⁴⁸ Ezzel szemben az

GATZ (hrsg. von), *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation*, Freiburg/Bg. 2003, 873. (Az egykori mainzi érsekség részletes történetéhez és adataihoz lásd F. JÜRGENSMEIER [hrsg. von], *Handbuch der Mainzer Kirchengeschichte*, vol. I–III, Würzburg 1997–2002.)

45 Vö. „Territoire immense, 60.000 km², à peu près...” J. SZALAY, „Eger”, in *Dictionnaire* (nt. 18), tom. XIV, Paris 1960, 1478. Az erdélyi egyházmegye kiterjedése még ma is 58.000 km²; vö. EMMERICH, *Atlas* (nt. 40), 21. (A Magyar Királyság középkori egyházi struktúrájának áttekintő térképeihez lásd pl. B. BANGHA, „Hungary”, in *The Catholic Encyclopedia* [nt. 15], vol. 7 [1910], 560–561; M. FONT, *Államalapítás 970–1038*, [Magyarország Története 2], Budapest 2009, 50–56, 51.)

46 Az áttekintő adatokhoz lásd: nt. 39; továbbá EMMERICH, *Atlas* (nt. 40), 8–9, 20.

47 Olaszországban az 1986-os összevonásokig úgy tűnik 325 egyházmegye (helyesebben részegyház?) létezett; lásd L. M. NEVES, „Un fatto storico: La nuova «geografia» delle diocesi in Italia”, in *Notiziario della CEI*, n. 8 (23. ottobre 1986), 222. (Egy másik kiadvány viszont már 1951-ben is „csak” 288 olasz egyházmegyéről szól: *, „Italia, organizzazione ecclesiastica”, in *Enciclopedia* [nt. 32], vol. 7 [1951], 404.)

48 Fél évszázada a német egyházmegyék még népesebbek voltak: öt lélekszáma volt 2 millió feletti (Köln 2,6 millió), öt további másfél millió körüli, és öt egyházmegye világi papsága 1500 fő körüli (pl. Köln 1646 világi és 754 szerzetes pap) lásd: EMMERICH, *Atlas* (nt. 40), 20.

itáliai egyházmegyék között, mint mondtuk, mindmáig jó néhány 50 ezres nagyságrendű is található.⁴⁹

2.2. Szociológiai súly: tömbegyház, avagy szórványlét

Az egyházmegyék léptékét meghatározó másik tényező a katolikus hívők *számaránya* egy-egy országban. E szociológia tényező sem mindig és szükségszerűen határozza meg azonban az egyházmegyék méretét. Az antik egyházszerkezetű mediterrán országok többségében, mint az imént láthattuk, az egyházmegyék méretei gyakran igen szerények, akár ortodox, akár katolikus vidékekről legyen szó.

a) Népes egyházmegyék tömbterületen

Ahol a keresztények döntő többsége azonos felekezetű, ott gyakoribbak a nagyméretű egyházmegyék. Ez különösen a latin egyházmegyékre igaz, de az ortodoxiából is jelentős példák adódnak rá.

Az ortodoxiában is találunk népes egyházmegyéket: így a 80-120 milliósra becsült orosz ortodoxia 164 egyházmegyét számlál,⁵⁰ a 18 milliós román egyház 29-et.⁵¹ Elvértve néhány görögkatolikus egyházmegye is elérte a milliós lélekszámot. Így a galíciai görögkatolikus eparchiák, illetve felekkora volt néhány erdélyi román egyházmegye.⁵² A lembergi főegyházmegye újjáalakítása után 1,6 milliós népességű volt, míg – 1993-as felosztását követően – megmaradt területe ma 756 ezer főt számlál.⁵³ A latin egyház tömbterületein pedig a több százezres, sőt olykor milliós lélekszám – bizo-

49 A mai és a korábbi olasz egyházmegyei struktúra áttekintéséhez lásd pl. CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, *Atlante delle diocesi d'Italia*, Novara 2000; AA. VV., *Le diocesi* (nt. 29), I–III, Cinisello Balsamo [Mi.] 2007–2008; EMMERICH, *Atlas* (nt. 40), 8–9; *, „Italia” (nt. 47), 404.

50 Lásd https://en.wikipedia.org/wiki/Eparchies_and_Metropolitanates_of_the_Russian_Orthodox_Church; továbbá Δίπτυχα (nt. 19), 1225–1259. Egy másik munka 2007-ből 136 egyházmegyét említ, 171 püspökkel és 110 millió hívővel: ROBERSON, *The Eastern* (nt. 16), 57.

51 Lásd https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Romanian_Orthodox_Church_EN.svg; továbbá Δίπτυχα (nt. 19), 1268–1277; ROBERSON, *The Eastern* (nt. 16), 70.

52 A lembergi főegyházmegye (1945): 1,3 millió, 1.267 paróchia, 1.061 pappal; a premisli eparchia 1,16 millió, 715 pappal, a stanislai 1 millió, 531 pappal *Annuario Pontificio* 1945, 188, 248, 294; lásd még EMMERICH, *Atlas* (nt. 40), 16, 22; A. KING, *The Rites of Eastern Christendom*, II [Vatican City] 1948, 62. (A kolozsvári román görögkatolikus eparchia ugyanekkor 421 ezres volt, a fogarasi főegyházmegye 412 ezres, míg a máramarosi eparchia 394 ezres; lásd *Annuario Pontificio* 1945, 129, 150, 203.)

53 Vö. <http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dlviv.html>. (A közelmúlt adataihoz lásd ROBERSON, *The Eastern* [nt. 16], 162, 165.)

nyos antik eredetű régiókat leszámítva – szinte általánosnak mondható. (A magyarországi latin egyházmegyék mai átlagos létszáma 400 ezer körüli.)

Figyelemre méltó azonban, hogy a nagy egyházmegyék a fenti zsinati iránymutatás szellemében sok helyen felosztásra kerültek. E ponton is csak néhány szemléletes esetre szorítkozunk. Így például a katolikus Horvátországban a zágrábi főegyházmegye elmúlt évtizedekben történt többszöri felosztása előtt 22.795 km²-en 1,9 milliós volt.⁵⁴ Ebből 1997-ben és 2009-ben is két-két (!) új egyházmegyét választottak le. E változások eredményeként a főegyházmegye korábbi lélekszáma megfeleződött: ma 1 milliós, 4.246 km²-en, 206 plébániával és 565 pappal.⁵⁵

A horvátországi egyházmegyék átrendezése más szempontból is figyelemre méltó. Míg a határok észszerűsítése másutt többnyire egy intézkedéssel történt, addig déli szomszédunknál erre több, egymást rövid időn belül követő lépésben került sor. Eltekintve a múlt század második felében zajló változásoktól (például Fiume, illetve Spalato 1969-es metropolitai rangra emelése), a horvát egyházmegyék átszervezésében legalább négy, egymáshoz igen közeli újabb fázis mutatkozik: (1) 1997 júliusában létrejött a varasdi és a pozsegai egyházmegye; (2) 2000-ben a fiumeiből újra leválasztották a gospici egyházmegyét s az előbbi szuffragáneusává rendelték; (3) 2008 júliusában a diakovói széket metropolitai rangra emelték, s a belőle leválasztott mitrovicai egyházmegyét, valamint a Zágrábtól ekkor átcsatolt pozsegai egyházmegyét rendelték az új metropolita szuffragáneusaivá; (4) 2009 decemberében létrehozták a sziszeki és belovári egyházmegyét.⁵⁶ E változásoknak betudhatóan ma szomszédunknál 15 latin egyházmegye működik, noha az ország területe hazánknak csak 60%-a, s katolikus népessége is kisebb.

Ha nem is ilyen látványos formában és mértékben, de – csak a szomszédainknál maradván – jelentős átalakítás zajlott a szlovák, a szlovén, az ukrán és a szerbiai egyházmegyei rendszerben is. A hazai latin egyházmegyék területének újrendezésére, mint köztudott, az 1993-as *Hungarorum gens* kezdetű bulla révén került sor.⁵⁷

54 Lásd EMMERICH, *Atlas* (nt. 40), 21.

55 *Annuario Pontificio* 2016, 812. A mai horvát egyházmegyei szerkezet áttekintő térképéhez lásd https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/ae/Roman_Catholic_dioceses_in_Croatia.png

56 https://it.wikipedia.org/wiki/Chiesa_cattolica_in_Croazia

57 Vö. ERDŐ P., „A magyar és európai egyházmegyék alakulása az utóbbi tíz évben”, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 10 (1998) 3–4, 269–277.

b) Néptelen szórányegyházmegyék

Erre a típusra is mind ortodox, mind katolikus területről számtalan példa hozható. Ezek közül itt is csak néhányat idézünk fel a teljesség és rendszeresség igénye nélkül.

Az ortodox többségű országban fekvő belgrádi latin *metropolitai főegyházmegyének* ma is csak 27.000 főnyi híve van (50.000 km²-en) 16 plébánián, mindössze 11 világi és 10 szerzetes pappal.⁵⁸

Az Albániában 1996-ban létrehozott rrësheni székhelyű latin egyházmegye ma 49 ezer hívőt számlál, mindössze két (!) világi pappal és négy szerzetessel. A szófiai és nikápolyi latin egyházmegye 33, illetve 30 ezres. Érdekes, hogy a mindössze 22 ezres montenegrói latin közösségnek is két egyházmegyéje van (Bar és Kotor).⁵⁹

A katolikus Lengyelországban az egyházmegyék átlagolt népessége 880 ezer fő. Ezzel szemben a főleg evangélikus Lettországnban egy alig több mint 100 ezres egyházmegyét osztottak két részre, ami következtében az eredeti egyházmegyének csak 28 ezer híve maradt, 9 pappal és 4 szerzetessel.⁶⁰ Az orosz területen 2001-ben létesített szaratovi latin egyházmegye 1,4 millió km²-en is mindössze csak 20 ezer lelkesre becsült. A kisinyovi egyházmegye harmad magyarországnyi területen 20 ezres, egy tucat világi

58 *Annuario Pontificio* 2016, 99. (A pápai évkönyv igen hullámzó adatokat ad meg a belgrádi latin metropólia létszámát illetően. Így például az *Annuario Pontificio* 2001-es adata szerint (p. 84) a népesség csak 8.300 fő lett volna. E ponthoz lásd még SZABÓ, „A Hajdúdorogi” [nt. 2], 59. old. 32. jegyzet.) Érdemes megjegyezni, hogy a belgrádi főegyházmegyében az éves keresztek száma mindössze csak 23 fő, ami igen alacsony aktivitásra utal. Ennek tükrében a valós lélekszám a ma megadott 27 ezer helyett reálisan legfejlebb a korábban jelzett 8-9 ezer körülinek tűnhetne. (Ezt támasztaná alá, hogy a hasonlóan délszláv ortodox többség közötti szórányban élő katolikus részegyházak keresztek adatai arányukat tekintve többszörösen magasabbak. Így az ugyancsak szerbiai bizánci görögkatolikus exarchátusban 22 ezer főre 129 keresztek jut, a macedóniaiban 11 ezerre 59, a bolgár exarchátusban 10 ezerre 91, a csehországban 17 ezerre [?] 129, *Annuario Pontificio* 2016, 1025-1026.) A 2001-es népszámlálási adat szerint viszont a belgrádi latin közösség közel 14 ezres: https://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Belgrade

59 Lásd *Annuario Pontificio* 2016, 116, 702, 510, 82, 375. A 300-500 ezer fő közé tehető albániai latin egyház mai 5 egyházmegyéje együtt a 28.746 km²-es ország területének csak kisebb (északi) részét fedi le. A legkisebb kiterjedésű egyházmegye (Alessio/Lezhë) például csak 750 km²-es (27 x 28 km). A déli, muszlim többségű területen egy mindössze 3.800 fős apostoli kormányzóság található; vö. https://it.wikipedia.org/wiki/Chiesa_cattolica_in_Albania. (Érdemes megjegyezni, hogy az albániai latin egyházmegyékből ma négyet olasz, egyet máltai püspök vezet.)

60 Liepāja, lásd *Annuario Pontificio* 2016, 403. (A mai lett egyházi struktúrához lásd még SZABÓ, „A Hajdúdorogi” [nt. 2], 61.)

pappal.⁶¹ A kommunizmus bukása után létesített mind a négy oroszországi latin egyházmegye orbitális kiterjedésű. A legnagyobb az irkutszki, amelyik 10 millió km²-en (!) mindössze 49.000 hívőt számlált – ez a gyér helyi orosz lakosságnak is mindössze a 0,3%-a –, 17 világi és 32 szerzetes pappal.⁶² Érdeemes megjegyezni, ez a lélekszám alacsonyabb, mint a magyar görögkatolikus szórvány, amely eddig nem juthatott saját részegyházhoz.⁶³ Az ugyancsak egyházmegyei rangú broomei és moosoneei latin joghatóság alá pedig mindössze 14.800, illetve 7.369 fő (!) tartozik (Kanada).⁶⁴

Láttuk, a görögkatolikus tömbterületeken is adódott példa milliós egyházmegyékre. A szemszögükből szórványnak minősülő térségekben azonban a hívek egyházmegyénkénti létszáma ennek gyakran csak töredéke. Az utóbbi időben is alapítottak néhány tízezer fős eparchiákat.

A lengyelországi przemysli egyházmegyét például kis létszáma ellenére is kettéosztották. A főegyházmegyévé alakuló keleti résznek 30 ezer híve maradt (ma 45 pappal), míg az ország nyugati felét lefedő *egyetlen* szuffragáneus egyházmegye 25.000-es lett (30 pappal).⁶⁵ A pozsonyi görögkatolikus egyházmegyét XVI. Benedek pápa 2008-ban hozzávetőlegesen 15.000 fővel (20 pappal) létesítette.⁶⁶ A párizsi ukrán exarchátust 2013-ban 25.600 fővel és 18 pappal emelték eparchiai rangra,⁶⁷ de sok amerikai görögka-

61 *Annuario Pontificio* 2016, 646, 170.

62 Lásd https://it.wikipedia.org/wiki/Diocesi_di_San_Giuseppe_a_Irkutsk; továbbá: *Annuario Pontificio* 2016, 651.

63 Összehasonlításképpen, a görögkatolikus „szórvány” – az ország teljes területe a három északkeleti megyét leszámítva – a 2001-es census adatai szerint közel 64.500 hívőt számlált, akik közül 28.901 élt Budapesten, míg további több mint 10.000 fő annak közvetlen vonzáskörzetében; lásd

<http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/terkep.html>

http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/tables/load3_2.html

http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/tables/load3_15.html

Eszerint az összes magyar görögkatolikus hívő egynegyede (24%) él e régióban. A 40.000-es Pest környéki létszám – és különösen is az imént említett arányszám – tükrében nehezen védhető egy itteni szerény görög részegyház (exarchátus) létjogosultságának kétségbevonása. A szerb főváros latin híveinek lakossághoz mért arányánál (0,8%) a budapesti görögkatolikusok arányszáma bizonyosan magasabb: legalább 0,9% (2011), míg az elfogadottabb 2001-es népszámlálás szerint 1,63%. (A fent említett oroszországi latin egyházmegyék pedig még az iméntiektől is jóval gyérebb latin lakosságárányt mutatnak, így pl. Irkutszk: 0,3%, Kisinyov: 0,5%).

64 *Annuario Pontificio* 2016, 121, 483 (az előbbibe 12, az utóbbiba mindössze 3 pap inkardinálódott).

65 *Annuario Pontificio* 2016, 590, 802; lásd még nt. 39.

66 BENEDICTUS XVI, const. ap. *Complures saeculorum* [Nova eparchia in Slovachia constituitur Bratislaviensis apellanda], 30. I. 2008, in *AAS* 100 (2008) 59–60; *Annuario Pontificio* 2016, 116; lásd még nt. 39.

67 *Annuario Pontificio* 2016, 636.

tolikus egyházmegye nagyságrendje is hasonló.⁶⁸ A 2014-ben alapított tizenöt paróchiás bukaresti görögkatolikus egyházmegye statisztikai adatai ugyancsak szerények.⁶⁹

Azt vélhetnénk, hogy ennél alacsonyabb részegyház létszámok már nem létezhetnek. A helyzet azonban nem így áll. A skandináv szórványterületen például a helsinki latin egyházmegye 13,500 fős, míg a reykjavíki 12 ezres.⁷⁰ A norvég trondheimi területi prelatúra 15 ezres, a tromsøi mindössze csak 7.251 fős egy-egy tucat pappal.⁷¹ A közel-keleti latin apostoli vikariátusok is igen csekély népességűek: az aleppói 13 ezres, az alexandriai 63 ezres, a bejrúti 10 ezres, az anatóliai mindössze 3 ezer fős, s a thesszaloniki is csak 7 ezres.⁷²

Még ezeknél is szerényebb népességű azonban néhány latin apostoli kormányzóság: az üzbég 3,500 fős, 9 pappal (448.000 km²-en!); a kirgíz mindössze 500 fős! 5 pappal (200.000 km²-en); a dél-albániai 3.800 fős, az ést 5.475 fős, 6 pappal (45.000 km²-en).⁷³

Egyes pátriárkai és nagyérseki exarchátusok pedig, ha lehet, még ezeknél a nagyságrendeknél is alacsonyabb számokat tanúsítanak: a szírek jeruzsálemi exarchátusa 4 ezres, a törökországi 2 ezres, míg az Öböl-országokra kiterjedő mindössze 350 fős, egyetlen pappal. A melkiták iraki pátriárkai exarchátusa ma 200 fős, de a jeruzsálemi is csak 3.200 lelkes. A maroniták jeruzsálemi pátriárkai exarchátusa 580 hívőt számlál, míg a jordániai 1.500-at. Ez utóbbi ország káld exarchátusa 4.000 fős, de a lucki ukrán nagyérseki exarchátus is csak 2.800 lelkes.⁷⁴ E ponton mindenképpen érdemes megemlíteni, hogy jogtechnikai szempontból a pátriárkai exarchátus (vö. CCEO'90 311–313. kk.) ugyanolyan értelemben az egyházmegyéhez hasonló elbírálás alá eső részegyház-típus, mint a CIC'83 368. kán.-ban szereplő alakzatok bármelyike.⁷⁵

68 Így az amerikai pittsburghi rutén metropolitai főegyházmegye ma már csak 57 ezres, a parmai székhelyű szuffragáneus eparchiája 10 ezres, a chicagói ukrán eparchia 11 ezres, míg a kanadai saaskatooni ukrán eparchia mindössze 6 ezres, lásd *Annuario Pontificio* 2016, 9, 630, 632, 683.

69 A pápai évkönyv ma 10.000 hívőt említ, 14 parócián összesen 18 pappal; lásd *Annuario Pontificio* 2016, 643.

70 *Annuario Pontificio* 2016, 294, 608.

71 *Annuario Pontificio* 2016, 1018.

72 *Annuario Pontificio* 2016, 1038–1039, 1053.

73 *Annuario Pontificio* 2016, 1060–1061.

74 *Annuario Pontificio* 2016, 3–8.

75 Ez utóbbiakhoz lásd ERDŐ P., *Egyházjog*, Budapest 1991, 241–242.

Ellenvetésként felmerülhetne, hogy a néhány ezer, sőt olykor csak néhány száz fős exarchátusok alapítása teljességgel értelmetlen (és megengedhetetlen), s legfeljebb a keleti kormányzati autonómiából fakadó nagyfokú praxisbeli anomáliaként tekinthetünk rájuk. Ezzel szemben a tények azt mutatják, hogy a latin egyházfegyelem számára sem ismeretlenek a miniatűr részegyházak. Így *a régi latin kódex* a ma területi apátságként és területi prelatúraként ismert részegyházak alapításához *még három plébánia meglétét sem tekintette elengedhetetlenül szükségesnek!*⁷⁶ Végül érdemes megemlíteni, hogy a pápa által – a keleti pátriárkátusok területén kívül – alapított kéttucatnyi *apostoli exarchátus* közül is ma ténylegesen csak alig néhány lépi túl a 10–20 ezres lélekszámot.⁷⁷

Az „exarchátus” kánonjogi intézményének első számú megkülönböztető jegye, mint mondtuk, a *rendkívüli rugalmasság*. A pátriárkai egyházak területén ez az intézmény, a „pátriárkai exarchátus” típusának köszönhetően, mint a fenti példák is tükrözik, szinte bármilyen típusú lelképásztori joghatósági igény megoldását lehetővé teszi. A sajátjogú metropolitai egyházakban a helyzet nem ilyen szerencsés. Mivel ez utóbbi sajátjogú egyházak részegyházait a pápa alapítja, úgy vélhetnénk, hogy itt főleg *apostoli* exarchátus létesítése a kézenfekvő. Egy korábbi tanulmányban érintőlegesen jeleztem, hogy ez a jogi alakzat a metropolitai egyházak területén *belül* komoly elméleti nehézséget vet fel. Az apostoli exarcha és exarchátusa ugyanis, éppen mivel hatalmát a pápa nevében gyakorolja, elvileg a sajátjogú metropolitai egyházzal szembeni *exemptio*-t élvez. Egy-egy ilyen (sajátjogú metropolitai) egyház olykor csak 3-4 részegyházból áll, ami miatt fontos lenne ezek *joghatósági egységének* fokozott biztosítása.

Az eddig mondottak miatt – az *apostoli* exarchátusok helyett – a sajátjogú metropoliai egyházakban célszerűbbnek tűnne „*területi* exarchátus” létesítése, melynek vezetője tudniillik hatalmát *saját* néven gyakorolja (*potestas propria*), így státusza nem exempt.⁷⁸ A területi exarchátus figuráját a

76 *Abbatia vel praelatura nullius, tribus saltem paroeciis non constans, singulari iure regitur, nec eidem applicantur quae canones statuunt de abbatibus vel praelaturis nullius* (CIC 1917 can. 319, § 2); vö még J. I. ARRIETA, „Prelatura territorial”, in J. OTADUY – A. VIANA – J. SEDANO (dir.), *Diccionario General de Derecho Canónico*, Pamplona 2012, VI, 399. (Fentebb láthattuk, hogy létezik 500 fős latin apostoli kormányzóság is; vö. nt. 73. Itt érdemes még megjegyezni, hogy a *Mission de France* nevű területi prelatúra csak 760 főt számlál, s mindössze egyetlen plébániából áll, két inkardinált világi pappal; lásd *Annuario Pontificio* 2016, 1016.)

77 *Annuario Pontificio* 2016, 1021–1027.

78 Lásd SZABÓ P., „L'abbazia «nullius dioecesis» ed il monastero «stauropegico». Comparazione storico-giuridica”, in *Kanon* [Jarbuch der Gesellschaft für das Recht der Ostkirchen], vol.

korábbi keleti jog kizárólag a – mai területi apátságnak megfelelő – »nullius [dioecesis]« apátsággal azonosította.⁷⁹ Ez azonban – legalábbis a hatályos keleti jog szövegeinek tükrében – már nem tűnik szükségszerűnek. Saját hatalommal rendelkező exarchátus a mai latin *területi prelatúrának* megfelelő formában – azaz monostortól függetlenül – is alapítható.⁸⁰ Egy ilyen részegyház kifejezett *előnye* lenne, hogy – ugyan más jelleggel, de a fenti területi prelatúra figuráját követő alakzathoz hasonlóan – megőrizné a sajátjogú metropolitai egyházbeli *teljes integráltságát*. Ez a megoldás, éppen mert nem gyengíti az adott sajátjogú egyház *helyi kohézióját*, úgy tűnik, a területen belüli apostoli exarchátus figurájával szemben előnyben részesítendő.

Sőt, éppen az exarchátus figurájára jellemző maximális rugalmasság jegyében, akár egy további jogintézmény: a „*metropolitai exarchátus*” kialakításának létjogosultsága is felvethető. Ez egy olyan – az egyházmegyéhez a többi exarchátussal azonos módon hasonított⁸¹ – valódi *részegyház* lenne, melynek vezetője a hatalmát a sajátjogú metropolita nevében, annak *helyetteseként (potestas vicaria)* gyakorolja. Ha a sajátjogú metropolitai státuszt is csak a magasabb hierarchikus rang felé vezető átmeneti lépcsőnek tekintjük, akkor e figura talán feleslegesnek tűnhet. A sajátjogú metropolitai egyház státusz azonban tartós jogállás,⁸² következésképpen fontos, hogy az e jogi keretek között élőket se érje olyan hátrány, ami státuszukból *nem elháríthatatlan* szükségszerűséggel fakad. A hatályos közös jog szerint a „*metropolitai exarchátust*” értelemszerűen a római pápa alapítaná, ám a kinevezési bullában a kormányzati hatalom megjelölésénél a sajátjogú metropolita szerepelne, mint hatóság, aki nevében az exarcha a hatalmát gyakorolja.⁸³ Ez az új részegyház típus különösen is indokolt lehetne olyan

XXI, Henef 2010, 267–286 [Society for the Law of the Eastern Churches – Marcianum: School of Canon Law, Forms of Autonomy in the Eastern Churches, Conference, Venezia 21–26 September 2009], 281–282.

79 Lásd pl. V. POSPISHIL, *The Law on Persons*, Ford City 1960, 166; vö. mp. *Cleri sanctitati*, can. 362, § 2. (A latin jogintézményhez általában lásd pl. M. BENKO, *Abbot „Nullius”* [Canon Law Studies 173], Washington 1943.)

80 Vö. SZABÓ, „Labbazia” (nt. 78), 281–282.

81 Vö. *CCEO* 313. kán.

82 Mint egy korábbi tanulmányunkban kimutattuk, a magasabb jogállás – a pátriárkai/nagyérseki státusz – számára kilátásba helyezett valamennyi intézmény működtetéséhez legalább 8-10 jogilag is képzett püspök szükségeltetik: SZABÓ P., „A nagyérseki egyház. A jogintézmény arculata a legújabb szentszéki gyakorlat tükrében”, in *Athanasiana* 23 (2006) 139–175. Ez a püspöki létszám sok keleti katolikus egyház számára mai méreteiből adódóan elérhetetlen.

83 Vö. *CCEO* 312. kán.

területek esetén, ahol akár a hívek gyér létszáma, akár más ok miatt az exarchátus vélhetőleg hosszabb távon sem lesz püspökké szentelt személyre bízva. Ebben a konfigurációban a pápával teljes közösségben álló metropolita látná el a püspöki *rendhez* kötött megszentelői funkciókat, míg a papi rendű exarcha iránytaná a napi kormányzati és lelkipásztori tevékenységet. Az elnevezésben szereplő „metropolitai” jelző – a *helyi* egyházfő nevében gyakorolt *helyettesi* hatalom – nemcsak a szóban forgó exarchátusok sajátjogú egyházba *integráltságát* biztosítaná, hanem azt a tényt is jól kifejezné, hogy – az exarchára tartozó általános kormányzati jogkörök megőrzése mellett – az ilyen korai fejlődési fázisban lévő joghatósági egységek, éppen fejletlenségüknek betudhatóan, *tartósan* maradnak a helyi *metropolita gondoskodására* is bízva.

Végül a szórványegyházmegyékre lássunk néhány ortodox példát is. A finnországi autonóm érsekség adatai – az egyházunkéhoz hasonlítható hozzávetőleges nagyságrendbeli azonosság miatt –, különösen is érdekesek. Ez az evangélikus többség mellett élő diaszpóraegyház mindössze 58.000 főt számlál (összesen 338.145 km²-en), hívei három eparchiában élnek, összesen 22 paróchián, 5 püspökkel és kb. 140 pappal.⁸⁴ Ez egyházmegyénként átlagosan hét paróchiát, ám több, mint 40 papot jelent. A karéliai érseki egyházmegye (Kuopio) 22.000-es, 11 paróciával, s mintegy 45 pappal. A legnépesebb a helsinki egyházmegye, 28.000 fővel, 8 paróchián 50 pappal. A legnagyobb kiterjedésű északi egyházmegye (Oulu), mintegy 8.000-es, 5 paróchiával.⁸⁵ A újraindult észti autonóm egyház adatai még szerényebbek: mindössze 18.000 hívő, immár három (!) eparchiába szervezve.⁸⁶ A 45.226 km²-es ország egyes egyházmegyéinek az átlagos létszáma így csak 6.000 fő körüli.

84 Δίπτυχα (nt. 19), 1175–1177.

85 Lásd https://en.wikipedia.org/wiki/Finnish_Orthodox_Church. A cseh és szlovák metropolita adatai is igen gyér népszerűségű ortodox egyházmegyékről tanúskodnak. Az autokefál egyház Szlovákiára eső részén ma két eparchia létezik: az eperjesi főegyházmegye és a mihalovcei egyházmegye, együttes lélekszámuk csak 49.00 fő, összesen 69+21 paróchiával. A két egyházmegye mellett még van egy komáromi központú vikáriátus („vikáriusi egyházmegye”) is, melynek élén ugyancsak felszentelt püspök áll. A szóban forgó egyház csehországi része szinte ugyanilyen nagyságú és beosztású: fél százezer hívő, egy metropolitai (fő)egyházmegyéjében és egy normál eparchiában, továbbá egy „vikáriusi egyházmegye”, szintén saját püspökkel; lásd Δίπτυχα (nt. 19), 1311; vö. még: https://en.wikipedia.org/wiki/Religion_in_Slovakia; továbbá lásd még: https://en.wikipedia.org/wiki/Czech_and_Slovak_Orthodox_Church#Arcdioceses_and_Archbishops.

86 Lásd Δίπτυχα (nt. 19), 1177–1181; lásd még: <http://www.eoc.ee/fr/structurel/>; ROBERSON, *The Eastern* (nt. 16), 108–110.

A jelenleg 5 különböző joghatóság alá szerveződő hazai ortodox kereszténység összlétszáma a legutóbbi census szerint csupán 13–14.000 fő körüli (0,14%), akik közül 1.987 hívő vallotta magát szerb ortodoxnak (budai egyházmegye, 17 paróchia), 5.218 román ortodoxnak (gyulai eparchia, 18 paróchia), míg 1.701 görög ortodoxnak.⁸⁷

3. Elméleti észrevételek

A fenti meglepő adatok és fejlődési irány eltérő megítéléseket válthat ki. Nézetem szerint több okból sem osztható az a – hazánkban meglehetősen gyakori – álláspont, mely a kis egyházmegyék létesítését kifogásolja. Éppen ellenkezőleg, ezek létjogosultságát komoly teológiai, pasztorális, strukturális, történeti és kulturális tényezők is alátámasztják. Ha a „mini-atűr” (?) részegyházak kritikus megítéléséhez mégis ragaszkodni óhajtana az olvasó, egy tényrt érdemes rögzíteni. Közép- és Kelet-Európában e téren a „rossz példát” – amint néha elhangzik – *nem* a 2008-ban létesített tizenöt ezres pozsonyi eparchia szogáltatta, de még csak *nem* is a przemysli ukrán eparchia 1996-os kettéosztása. A volt szovjet területeken már 1990 után több, ugyancsak igen gyér népességű latin apostoli kormányzóság létesült, melyek később egyházmegyei rangra emelkedtek. Így például a már többször említett kisinyovi latin részegyház – 1993 októberétől apostoli kormányzóság, 2001-től egyházmegye – csak egy körülbelül húszezer főre becsült közösség számára létesítették. Érdemes tudatosítani, ha az 56.000-es miskolci görög eparchiát a hívek kis létszáma miatt kifogásoljuk, akkor *nem* könnyű védeni az 58.000-es munkácsi latin egyházmegye létjogosultságát sem.⁸⁸

87 Lásd http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_10_2011.pdf p. 16. Érdemes megjegyezni, a bizánci tradícióra sajátosan is jellemző az „egyházszervezeti konzervativizmus”, azaz az elnéptelenedő püspökségek formális fenntartása; HALDON, *The Palgrave* (nt. 32), 158.

88 Ezek a kis részegyházak persze távolról sem „rossz példák”, mint aminek néha címkézik őket. Ellenkezőleg, az Apostoli Szentszék kis közösségek iránti figyelmének és elkötelezettségének szép jelei, melyekkel a megmaradást minél jobban elősegítő hierarchikus kereteket igyekeznek biztosítani mind a latin tömegben élő keleti szórványok híveinek, mind a bizánci többség közegeiben élő latin rítusú kisebbségnek; vö. SZABÓ P., „A katolikus sajátjogú egyházak együttélésének jelenlegi helyzete és perspektívái”, in *Athanasiana* 14 (2002) 163–186, 175–182; részletesebben ID., „Stato attuale e prospettive della convivenza delle Chiese cattoliche ‘sui iuris’”, in P. ERDŐ – P. SZABÓ (a cura di), CONSOCIATIO INTERNATIONALIS STUDIO IURIS CANONICI PROMOVENDO – SOCIETÀ PER IL DIRITTO DELLE CHIESE ORIENTALI, *Territorialità*

Helyi okok miatt kis méretű részegyházak – 30-60.000 fős eparchiák, illetve akár e létszám csak ötödét-tizedét elérő exarchátusok – felállítása is indokolt lehet. Láthattuk, a hazai görögkatolikus eparchiák megütik azt a létszámbeli nagyságrendet, ami másutt is új egyházmegyék létesítéséhez vezetett, ráadásul nem csak szórványterületen és nem is csak keleti katolikus közegben.⁸⁹ Némely latin szórványegyházmegye népességének pedig eparchiáink még ma is többszörösét adják.⁹⁰ Értelemszerűen ennél is miniatűrőbb léptékűek, akár csak néhány ezresek is lehetnek egyes egyházmegyei szintet el nem ért részegyházak.⁹¹ Ez utóbbi adatok világosan jelzik, a szentszéki praxisban *egyszerűn nincs olyan „népességi minimum”, amely elengedhetetlen feltétele lenne egy részegyház létesítésének.*⁹² A magyarországi görög eparchiák nagyságrendjére vonatkozó észrevételeket is ezen lényegi felismerés és statisztikai adatok tükrében érdemes kialakítani, esetleg újraértékelni.

*

Az „antropomorf” egyházmegyék létjogosultsága mellett azonban nem az imént említett „létszámbeli elégségesség” az igazi érv. A valódi indokok és megfontolások további alapos elmélyítést igényelnek, így jelen tanulmányunk végén ezeknek csak jelzésszerű felelevenítésére szorítkozhatunk.

Benedek pápa szerint a tömegegyház katolikus közegben is óhatatlanul léépül. Emiatt a kereszténység szociológiai súlyát, társadalmi helyzetét te-

e personalità nel diritto canonico e ecclesiastico – Il diritto canonico di fronte al Terzo Millenio. Atti del Congresso Internazionale, Università Cattolica Pázmány Péter, Budapest 2-7 settembre 2001, Budapest 2002, 225-253, 242-247. Eszerint elmondható, hogy egy-egy részegyház létesítésénél, legyen az akár latin, akár keleti, az Apostoli Szentszék döntéseit nem abszolút számok határozzák meg, hanem *csakis* az adott közösség helyzete és igényei. E ponton érdemes újra felidézni, hogy például a szerbiai latin közösség annak ellenére rendelkezik – teljes joggal – *fővárosi központú komplett egyházi hierarchiával*, hogy mind ószerbiai (0,4%), mind belgrádi (0,8%) jelenléte statisztikailag elhanyagolható. Lengyelországban sem a szociológiai súly (0,12%) indokolja a külön egyháztartományba tagolt két ukrán eparchia létét, hanem csakis a hívek lelkipásztori igénye.

89 Lásd pld. gospići egyházmegye (2000); nt. 41, feljebb.

90 Lásd pld. belgrádi főegyházmegye (27 ezres), kisinyovi (20 ezres), broomei és moosoneei (15 ezres, illetve mindössze 7 ezres), helsinkii (13,5 ezres), reykjavíki egyházmegye (12 ezres); lásd nt. 58, 61, 64, 70, feljebb.

91 Így a tromsoi latin területi prelatúra csak 7.251 fős, míg az üzbejisztáni latin apostoli kormányzóság 3.500 fős, a dél-albániai 3.800 fős, az észt 5.475 fős, a kirgíz mindössze 500 fős; lásd nt. 71, 73, feljebb. Egyes pátriárkai exarchátusok lélekszáma pedig jóval 5.000 fő alatti, s csupán 2-300 fős esetre is adódik példa, lásd nt. 74, feljebb.

92 Vö. 500 fős kirgíziai latin kormányzóság; nt. 73, feljebb.

kintve a konstantini fordulat előtti időkhöz hasonló szituációba kerülhet.⁹³ Ez a statisztikákban is mindinkább visszaigazolódó létszámcsökkenési folyamat vajon nem azt igényli-e, hogy az egyházkormányzati struktúra is alakuljon a konstantini idők előtti régi-új helyzethez? A karizmatikus erejű püspök körül létesülő eucharisztikus közösség ekkleziológiai modellje egykor a hit feltartóztathatatlan terjedését hozta. Nem lehetséges-e, hogy egy ehhez közelítő egyházszerkezethez (az „antropomorf”, emberléptékű eparchiához) történő visszatérés biztosítaná nagyobb eséllyel a ma kivédhetetlennek tűnő negatív trendek mérséklését, netán megfordítását is? Ha olyan modell felé közelítenénk, ahol a püspök heti tevékenységéből öt-hat nap a tanítói és megszentelői küldetésre szolgálna, s csak egy-kettő a kormányzatira (s nem fordítva, mint ma gyakran történik), vajon nem nyílna-e több remény a leépülési folyamatok megállítására? Ennek persze feltétele, hogy a kormányzati feladatok áttelepíthető részét metropolitai szintre koncentrálják.⁹⁴

A feudális mamutegyházmegye modelltől az antik, emberi léptékű, a püspök részéről is „belakható” egyházmegye irányába történő elmozdulást az is indokolja, hogy a II. Vatikánum óta az apostolutódok ekkleziológiai szerepére egészen másként tekintünk, mint korábban. Ha a püspök és a presbiter között szentségi gyökerű *minőségi különbség* van,⁹⁵ s nem pusztán fegyelmi, mint Aquinói Szent Tamás nyomán a klasszikus teológia vélte,⁹⁶ akkor egyáltalán nem mindegy, hogy egy-egy országban csak egy-két tucát (germán modell) vagy több száz (itáliai modell) püspök teljesít szogálatot. A létszámbeli növekedés szükségessége még sürgetőbb reflexiót igénylő kérdésként jelentkezne, ha a püspök idejének nagy részét újra *személyesen* végzett *tanítói* és *megszentelői* tevékenység tölthetné ki.

Úgy vélem, végső soron ugyanez, s egyben csakis ez a megfontolás – a püspökszentelésen keresztül sajátos módon közvetítendő apostoli erő – in-

93 Vö. J. RATZINGER, *Dio e il mondo. Essere cristiani nel nuovo millennio. In colloquio con Peter Seewald*, Cinisello Balsamo [Mi] 2001, 403–406. (Magyarul: J. RATZINGER, *Isten és a világ. Hit és élet korunkban*, Budapest 2004, 405–407.)

94 Lásd pl. S. DIANICH, „Per una collegialità episcopale nelle Chiese locali. Il modello delle metropoli e dei patriarcati”, in *Vivens homo* II (2000) I, 91–118, 103–104; vö. még CARLI, „Decreto” (nt. 8), 310–311.

95 Vö. „docet autem Sancta Synodus episcopali consecratione plenitudinem conferri sacramenti Ordinis” (LG 21b); vö. még G. PHILIPS, *La Chiesa e il suo mistero. Storia, testo e commento della Lumen gentium*, Milano 1993, 219, 223.

96 Lásd SZABÓ P., *A keleti egyházak szentségjoga. Összehasonlító bemutatás* (Collectanea Athanasiana III/1), Nyíregyháza 2012, 263–265.

dokolja az egyházmegyék méreteinek racionalizálását. Ennek az összefüggésnek a [f]elismerése – értsd: több püspök annyi, mint nagyobb helyi „epiklétikus kapacitás” – egyben az egyházmegye ideális méretének a kérdésében is lényegi támpontot nyújt. Ha a püspök feladata a tanítói és megszentelői küldetésre összpontosul, az egyházmegye létszámbeli méretének – a tisztán lelkipásztori logika szerint szerveződő antik eparchiák döntő többségéhez hasonlóan – a jövőben igen szerények lehetnek az alsó határai.

Ennek a felismerésnek a tükrében, ha nem tévedünk, talán az is megállapítható, hogy a mai olasz egyházmegye-szerkezet is rendben levőnek tekinthető. Ha valamivel a kis egyházmegyéknél *probléma* mutatkozik, az nem azok kis mérete önmagában, hanem inkább *a püspöknek tulajdonított teológiai szerep és imázs*. Egy miniatűr részegyház főpásztora nem másolhatja egy országrésznyi mamutegyházmegyét kormányzó püspök udvartartását, reprezentációs szokásait. Ezen attitűd nyomai az egykori birodalmi herceg-püspöki státusból – vagy az azt utánzó feudális eredetű mintákból – adódóan itt-ott ma is jelen vannak. Az egyházmegyék kizárólag lelkipásztori logika szerint történő további felosztása ennek az olykor máig lappangó nehézségnek a hathatós orvoslását is elősegítené.

A több helyi püspök jelenléte egyúttal szerencsésen vezetne az egyház kommunió jellegének és az ezzel szervesen összefüggő helyi szinodalitás gyakorlatának erősödéséhez is. Az egyházmegyék egy bizonyos lépték felett könnyen az *autarchia* kísértésének a csapdájába eshetnek. Ez nemcsak gyakorlati nehézségeket vet fel (pl. az erőforrások szinergikus koordinálása iránti érdektelenség, érzéketlenség), hanem ekkleziológiai problémát is: az autarchia, a befelé fordulás szöges ellentétben áll a kommunió eparchiák közötti „reciprok immanenciában” megragadható teológiai alapszerkezetével, viszonyával. Egy miniatűr eparchiánál, exarchátusnál – *horribile dictu* latin egyházmegyénél – autarch tendenciák kevésbé valószínűek: ezeknél a gondolata is alig merülhet fel annak, hogy „erős egyházmegyének” mutatkozva mindent maguk próbáljanak megoldani. Az „anyaegházra” (vö. μητηρ-πόλις) szorultság, illetve a reá történő támaszkodás lehetőségének megnyugtató tudata, értelemszerűen, a véges erők észszerűbb, közvetlen lelkipásztori célzatú kiaknázását is jobban biztosítja. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy ilyen irányú racionalizálást – a megszokott sémák újragondolását – önálló kezdeményezések helyett sajnos inkább csak külső kényszerek érhetnek el. Az egyházmegyék felosztása az imént körülírt

fokozott együttműködési hajlam/szükség és lelkipásztori orientáció elősegítéséhez is inspirációt – ha tetszik, „áldásos kényszerpályát” – teremthet.

A több kis egyházmegye együttese – éppen a teológiai egymásra rendeltség nagyobb gyakorlati egymásra sorultságból fakadó jobb megtapasztalhatóságának köszönhetően! – alkalmasabb az egyházak közötti komunió kézzelfoghatóbb megélésére és megjelenítésére. E modell egyben a helyi szinodalitás működésének is érdemi teret biztosít, amennyiben itt e szinaxisok tevékenysége az egyházi közösség létesítésének valóban operatív eszköze s megjelenítője.⁹⁷ Ha az „egyházak közössége” ekkleziológiai modell nem csak a keleti egyházi önfelfogás sajátja, mint az nyilvánvaló,⁹⁸ akkor a helyi szinodalitás tartományi-regionális szintű működési formáinak újraélesztése a latin egyház számára is létkérdés.⁹⁹

Noha kissé didaktikusnak és repetitívnek tűnhet, tanulmányunk végén – mintegy a címünkben szereplő burkolt kérdés megválaszolásához nyújtandó szemléltető eszköztárként – érdemes néhány szembetűnő nagyságrendi adatot újra csokorba gyűjteni. Fentebb gyakran hivatkoztunk ortodox példákra. Annak teljes tudatában, hogy „nem vagyunk ortodoxok”, zárásként inkább katolikus közegekből hozott példákra fókuszálunk.

Noha ritkák, római katolikus tömbterületen sem ismeretlenek a csak 20-40-60 ezres latin egyházmegyék.¹⁰⁰ Szórványvidékeken viszont az alig néhány tízezres létszám a szokványos. Mint láttuk, az ortodox többségű területen 2001-ben felállított kisinyovi latin egyházmegye 20 ezres, a szaratovi ugyancsak ennyire becsült, az odessza-szimferopoli 18 ezres.¹⁰¹ Érdekességként említettük a 27 ezresre becsült belgrádi metropolitai székű főegyházmegyét.¹⁰² Érdemes még emlékeztetni, hogy Szerbiából a nagybecskereki és a szerémi

97 Vö. E. CORECCO, „Sinodalità”, in G. BARBAGLIO – S. DIANICH (a cura di), *Nuovo dizionario di teologia*, Cinisello Balsamo [Mi.] 1991, 1455; S. PIÉ-NINOT, „Sinodalidad”, in CH. O'DONNELL – S. PIÉ-NINOT, *Diccionario de Ecclesiología*, Madrid 2001, 991.

98 Vö. „... communion among Churches cannot succeed unless it is regionally organized...”, C. WILL, „Why Ecclesiastical Structures at the Regional Level Matter: Communion as Mutual Inclusion”, in *Theological Studies* 75 (2014) 2, 308–330, 312.

99 Néhány e témát érintő megfontoláshoz lásd SZABÓ P., „Sinodo episcopale della Chiesa patriarcale in raffronto alla Conferenza episcopale: possibilità e limiti di una ‘osmosi’ tra i due istituti”, in G. RUYSEN (a cura di), *Il diritto canonico orientale a cinquant'anni dal Concilio Vaticano II. Atti del Simposio di Roma 23–25 aprile 2014*, Pontificio Istituto Orientale – Pontificia Università San Tomaso d'Acquino „Angelicum” (Kanonika 22), Roma 2016, 350–366.

100 Vö. 41–42. jegyzet, feljebb.

101 Vö. I. és 61. jegyzetek, feljebb.

102 Vö. 58. jegyzet, feljebb.

latin egyházmegye népessége¹⁰³ is jóval alacsonyabb, mint akár a szétdarabolt hajdúdorogi, akár az újonnan felállított nyíregyházi eparchia mai lélekszáma. A skandináviai evangélikus többségű országok latin egyházmegyéi pedig csak 10-15 ezer fő között mozognak.¹⁰⁴ Ilyen létszámú a 22 ezres montenegrói közösség két joghatósági egysége is.¹⁰⁵ Végül megjegyezzük, hogy lélekszámukat tekintve még ezek sem a ma létező legkisebb latin egyházmegyéek! A görög szigetvilág velencei uralom idején létrejött – mára jórészt teljesen elnéptelenedett – egyházmegyéi esetenként pár ezer, sőt olykor „papíron” is csak pár száz (!) lelket számlálnak.¹⁰⁶

A keleti exarchátusoknak megfeleltethető latin részegyházak létszáma pedig nem egy esetben 5.000 fő alatti, s ugyanez mondható el a pátriárkai exarchátusok jelentős részéről is. Mint szembetűnő jelenség újra feleleveníthető a mindössze 500 fő, a kirgiz apostoli kormányzóság kirívóan alacsony lélekszáma, de a maga 580, illetve 350 hívével nem kevésbé „miniatűr” a szírek jeruzsálemi, illetve Öböl menti exarchátusa sem.¹⁰⁷ Az 50.000 fő körüli eparchiaméret egyes tömb ortodox egyházakban (Ciprus, Kréta) is átlagos.¹⁰⁸ S végül, mint ugyancsak láthattuk, az ortodox szórványban sem példátlanok a valóban „miniatűr” egyházmegyéek. Az új észti eparchiák mintegy 6.000 lelkes átlagnépessége; egy még ezeknél is kisebb finn egyházmegye, vagy a hazai 5.000-es román, illetve 2.000-es szerb ortodox eparchia hozható erre példaként.¹⁰⁹

*

103 Vö. SZABÓ, „A Hajdúdorogi” (nt. 2), 59–61.

104 Vö. 70. és 90. jegyzet, feljebb.

105 Vö. 59. jegyzet, feljebb.

106 A két korábbi egyházmegyével összevont korfui latin metropolitai egyházmegye ma összesen 3.820 főt számlál, 3 plébánián 5 pappal; a krétai latin egyházmegye 4.400 főt, 4 plébánián 4 pappal; a chioszi mindössze csak 500 főt! három plébánián; a naxosi egyesített metropolitai szék – melyhez ugyancsak négy korábbi törpeegyházmegyét csatoltak – ma összesen 5.000 hívőt számlál; 30 plébánián 11 pappal; a sziroszi egyházmegyének 6.895 híve van; a thesszaloniki apostoli vikariátus 7.140 fős, 4 plébánián 6 pappal; a rodoszi érseki rangú latin egyházmegye 3.000 fős, mindössze két szerzetespappal; végül a szantorini egyházmegye 500 fős, 1 plébániával és két pappal; lásd *Annuario Pontificio* 2017, 188, 143, 168, 501, 717, 1052; 608; 675. Ezekhez az adatokhoz képest az athéni latin érseki egyházmegye 100 ezres létszáma hatalmasnak tűnhet; *Idem*, 61. (Ez utóbbi fővárosi létszámban minden bizonnyal komoly arányt képviselnek a nem görög nemzetiségű latin rítusú vendégmunkások.)

107 Vö. 74. jegyzet.

108 Lásd feljebb: 102–104. old.

109 Vö. 86. és 87. jegyzet.

Excursus: görög prozelitizmus?

A szórványterületen létesített új görögkatolikus szervezőlelkességekkel, más intézményekkel kapcsolatban latin részről hazánkban sajnos mind gyakrabban fogalmazódik meg a görög „prozelitizmustól” való félelem. Mivel a fogalom helytelen használata súlyosan terheli a két testvéregyház közti kapcsolatot, a prozelitizmus (vélt) jelensége külön tanulmányt igényelne. Ehelyütt – gondolatmenetünk zárásaként – csak néhány rövid megjegyzésre szorítkozunk. E szempontok felelevenítése a jelen írásban azért fontos, mert a szóban forgó averzió a szórványrészegyházak alapítása kapcsán is felmerülhet.

A „prozelitizmus” fogalma ma szakkifejezésként elsősorban *félekezeti* viszonylatban használatos.¹¹⁰ Főleg az orosz ortodox hierarchia bélyegezte ezzel a pejoratív értelemben alkalmazott címkével a katolikus egyház azon lépéseit, melyekkel a szovjet blokk szétesése után Kelet-Európában – orosz ortodox szemszögből a moszkvai pátriárkátus „kánoni területén”¹¹¹ – helyreállították a latin és (részben) a görögkatolikus hierarchiát. (Míg a latin hierarchia, mint láthattuk, Oroszországban is teljes mértékben helyreállt, görögkatolikus főpásztorok kinevezésére – ökumenikus okokból – sajnos sem itt, sem pedig a szomszédos Fehéroroszországban és Kazahsztánban máig nem kerülhetett sor.)

Figyelembe véve a kifejezés e sajátos, mai jelentéstartalmát, katolikus rítusok közötti relációban alkalmazása nem szerencsés. A saját hívek elvesztésétől való aggodalom (s az ebből fakadó megbélyegzési hajlam) mögött ugyanis a '90-es évektől újra az a meggyőződés húzódott meg, hogy a másik fél – azaz katolikus szemszögből az ortodox, illetve ortodox szemszögből a katolikus hívő – nem is az igaz egyház tagja.¹¹² Egy a római pápával

110 Vö. pl. COMMISSION MIXTE INTERNATIONALE DE DIALOGUE THÉOLOGIQUE ENTRE L'ÉGLISE CATHOLIQUE ROMAINE ET L'ÉGLISE ORTHODOXE, „L'uniatisme, méthode d'union du passé, et la recherche actuelle de la pleine communion”, Balamand [Liban] 23. VI. 1993, in *Service d'Information* 27/83 (1993/II) 100–103 [a szöveg olasz verziójához: *Enchiridion oecumenicum* 3, 805–815].

111 Elsősorban lásd HILARION [ALFEYEV], „Das Prinzip des 'kanonischen Territoriums' in der orthodoxen Tradition”, in *Folia canonica* 8 (2005) 253–264. Az orosz álláspont kritikai értékeléséhez lásd pl. A. GARUTI, *Libertà religiosa ed ecumensimo. La questione del 'territorio canonico' in Russia*, Siena 2005; továbbá lásd még W. KASPER, „Katholische Bistümer in Russland: Bemerkungen zur Diskussion des Verhältnisses des kanonischen Territoriums”, in *Stimmen der Zeit* 221 (2003) 523–530; ID., „Il territorio canonico”, in *Il Regno—documenti* 13/2003, 446–449.

112 Csakis ez lehetne az egyetlen olyan ok, ami miatt minden egyes hívő más katolikus rítussal szembeni „elvesztése” ellen egy népes egyháznak is valóban minden eszközzel indokolt lenne küzdeni.

teljes közösségben levő rítusról azonban nem vélhető, hogy az ne lenne teljes értelemben katolikus. A katolicitás hiányát egyszerűen egyik katolikus rítus sem feltételezheti, sugallhatja a másíkról!

Nem kevésbé kétségtelen, hogy a latin hierarchia felállításának pusztá ténye az egykori szovjet érdekszférába tartozó – az orosz ortodoxia által saját „kánoni területnek” vindikált – országokban önmagában szintén nem minősíthető a prozelitizmus jelének. Ez a bélyeg még akkor is kizárt, ha olykor – mint láttuk – valóban igen kis létszámú közösségekről van szó.¹¹³ Ha azonban ez így áll, akkor nyilvánvalóan a keleti részegyházak latin tömbterületen történő létesítése sem kifogásolható, még akkor sem, ha azok nem kevésbé gyér népeességűek, mint az imént említett latin szórványegyházmegyék.

A prozelitizmus továbbá fogalmilag feltételezi az erőfölényt, illetve a helyzeti előnnyel történő visszaélést. A magyar görögkatolikus egyház *sociológiai* méretei (a hazai katolikus hívek csak 5%-a), s nem kevésbé a helyi latin egyházhoz viszonyítva igen *korlátozott anyagi erőforrásai* e pejoratív jelző jogosultságát aligha igazolják.

A katolikus rítusok közti *együttélésnek* természetesen lehet következménye, hogy egyik rítus tagja felismeri egy másik rítus sajátos értékeit, netán annak szertartásaiban, lelkiségében jobban meg tudja élni saját katolikus hitét.¹¹⁴ Ha egy görög liturgikus közösségnek ilyen vonzereje van, ez önmagában még nem törvénytelen hatás. Mindenesetre e téren is érdemes a vélhető *nagyságrendek* és *számok* tükrében *higgadtan* értékelni a hazai helyzetet. Mint láttuk, a görögkatolikus hívek 24%-a – a Hajdúdorogi Főegyházmegye híveinek több mint fele! – él belső szórványban. Ha születik is néhány új szervezőlelkészség, a görögkatolikusoknak a hazai latin egyházmegyékhöz hasonló paróchiális lefedettsége sosem lesz. Ebből adódóan a görög hívek mindig nagy számban lesznek kiteve a latin oldalról jelentkező természetes asszimilációnak.¹¹⁵

113 Lásd pl. I., 61. és 62. jegyzet, feljebb.

114 Az ide vonatkozó latin kánon olyan lelkiségi formák követését minősíti krisztushívői *jognak*, melyek „összhangban vannak az *egyház tanításával*” (CIC 214. kán.). E formula alapján első látásra megszorító jellegűnek tűnne egy olyan értelmezés, mely a saját lelkiség megválasztásának jogát csakis a saját rítuson belüli lehetőségekre korlátozná.

115 Csak egy konkrét példa: a *9 dunántúli megyében* élő *12 ezer* görögkatolikus hívőre ma mindössze *öt paróchia* jut, ami az itt élő hívek csak mintegy hatodának biztosítja a saját rítusú liturgikus ellátáshoz való hozzáférés lehetőségét. E régióból *10 ezer* görög hívő (templomba járó része) akkor is latin szertartás szerint kénytelen élni hitéletét, ha esetleg görög rítusban szeretné. Feltételezzük (bár kevésbé valószínű), hogy az öt paróchián vasárnaponta megfor-

A valódi *visszaélésre* utaló jelenségeket természetesen mindkét oldalon kezelni kell.¹¹⁶ E tekintetben igen fontos a kölcsönös empátia és megértés, mely kifejezetten ügyel arra, hogy a másik félnek *objektív* károkat okozó rítusközi jelenségek visszaszoruljanak.¹¹⁷

Fontos lenne azonban, hogy a problémák alaptalan felnagyításával ne keserítsük egymás és a magunk sorsát. A rítusközi együttélésből adódó átszivárgás a latin egyháznak hazánkban nyilvánvalóan nem okoz érzékelhető veszteséget, mivel ott az egész közösség legfeljebb csak *néhány tized ezrelékét* érintő jelenségről van szó. Ezzel szemben – a szórvány nagy részének ellátatlansága miatt – görög szemszögből a beolvadás veszélye a teljes közösség majd *negyedét-ötödét* sújtja. A folyamatos elvándorlás pedig to-

duló legfeljebb 3-500 hívő negyede a latin rítusból átlátogató szimpatizáns. Ez összességében – majd az egész Dunántúltra nézve – így is legfeljebb 80-120 főt jelentene, akiknek egyébként bármikor rendelkezésére áll a saját rítus szerinti szertartás is. Ha a görög szertartást elérni nem képes 10 ezres görög közösségnek is mintegy tizede a rendszeres templomlátogató, ez azt jelenti, hogy ebben a régióban körülbelül *tízszer annyi* görög hívő éli a beolvadás folyamatát, mint amennyi latin hívő esetleg a görög liturgia vonzáskörébe kerül. Az összkép egészét szem előtt tartó valós differenciák arányukat tekintve még ennél is sokkal nagyobb különbséget mutatnak. Csak az itt említett 10 ezer saját rítusú ellátásból jelenleg önhibáján kívül kizárt görög hívő, a szórvány negyede, a teljes görög egyház 4-6%-át teszi ki. A dunántúli régióban görög liturgiához szokott feltételezett maximum 80-120 latin hívő az egész latin közösségnek ezzel ellentétben csak *tized ezrelékes* nagyságrendű része. Úgy vélem, e *számarányok* tudatosítása – a probléma statisztikailag *elhanyagolható* jellegének (felismerése – nagyban segítheti a ma latin oldalról olykor szinte traumaként megélt jelenség valós súlyon történő értékelését és kezelését. A fenti adatok – értsd: jelentős százalékos arány a néhány tíz ezrelékkel szemben – egyben arra is rávilágítanak, hogy a görög közösség szemszögeből a probléma, legalábbis számokban leírva, *százszoros* nagyságrendű. Ezért a szórványterületek saját keleti joghatósági egységei *kialakításának* késleltetése görög szemszögből valódi sérelemnek tűnik.

¹¹⁶ CCEO 1465. kán.; vö. M. BROGI, „Rito propio [derecho al]”, in *Diccionario* (nt. 76), VII, 47.

¹¹⁷ Mivel katolikusközi – azaz testvéregyházak közti – kérdésről van szó, a mondottak értelmében véletlen sem neveznénk „prozelitizmusnak”, ehelyütt mégis megemlítendő egy probléma. Görög szemszögből súlyos veszteségként érzékelt, hogy a közösségünkől kikerülő nőtlen hivatások szinte kivétel nélkül latin pappá szentelődnek. Ez az utóbbi évtizedekben vélhetőleg egy-két tucatnyi személy, a teljes klérus legfeljebb ezrelékekben mérhető arányáról lévén szó, a hazai latin paphiányt érdemben nyilván nem képes orvosolni. Ezzel szemben távozásuk a görög klérus nős és nőtlen tagjai közt szükséges minimális egyensúly helyreállításának kilátásait teljességgel ellehetetleníti. (Amikor kritikai észrevételként felvetődik, hogy a hazai görögkatolikus egyház azért nem értet a hierarchikus fejlődésre, mert még episzkopális személyeket sem tud megfelelő számban kiállítani, az ímént említett tényt is jó számításba venni. E hiányosságának az egyetlen oka az, hogy a keleti nőtlen hivatások döntő többsége hazánkban latin pappá szentelődik. E jelenség persze részben a görögkatolikus egyház hiányosságának is betudható, amennyiben tudniillik nem képes e hivatások kinevelésére és megtartására. Emellett azonban részben azt is okként kell megneveznünk, hogy a latin püspökök – a mind nagyobb paphiány miatt a maguk oldaláról talán némileg érthető módon – eddig egyáltalán nem fordítottak figyelmet az ezen átvételi gyakorlat miatt a görög egyházat sújtó veszteségre.)

vábra is ebbe az irányba zajlik. E tények tükrében a szórványexarchátusok létesítésének elhúzódása, mint mondtuk, a hazai görögkatolikus egyház egészének jövőjére is rányomhatja bélyegét. Emiatt érthető, ha az érintettek e téren nagyobb megértést remélnek.

A keleti rítusok virágzásának elősegítése végül a latin egyház szemszögéből sem közömbös (vö. *OE 1*), hiszen csak az egyházi tradíciók szinoptikus szemlélete biztosítja a kinyilatkoztatás mélyebb, teljesebb megértését.¹¹⁸

Követeztetések

1. A szentszéki praxis alapján megállapítható, hogy egy-egy közösség csekély létszáma önmagában nem zárja ki önálló részegyházzá szervezésük lehetőségét. A tanulmányban felsorolt számos extrém példa azt mutatja, hogy csupán néhány ezer fős exarchátusok is létesülhetnek, sőt esetenként egyházmegyék felállításához is elegendőnek mutatkozott tíz-húsz ezer körüli létszám.

Figyelemre méltó, hogy a ma létező öt sajátjogú metropolíából három – az amerikai rutén, az etióp és az új eritreai is – négy-négy területen belüli eparchiában működik. Nagyérseki rangra emelésekor pedig mind a malankár (2005. febr.), mind a román (2005. dec.) sajátjogú metropolia, már 5-5 eparchiát számlált.¹¹⁹ Egyes érseki rangú ortodox egyházak hozzávetőlegesen tucatnyi 50 ezres nagyságrendű egyházmegye keretében működnek (Ciprus: 13, Kréta: 9).

Egyházmegyék léteznek már 15-20.000 fő körüli nagyságrenddel is. Felvetődhet, hogy az esetleges lekipásztori haszontól függetlenül az ilyen egyházmegyék szaporítása nem vezet-e a püspöki tekintély devalválódásához? E felvetés mögött, úgy véljük, a püspöki hivatal „dignitás” logikájú megközelítése áll. Egy méltóság valóban leértékelődik, ha sokan megkapják. Ha azonban a püspöki hivatalra mint lehetséges szentségi erőforrásra tekintünk, akkor a leértékelődés iménti dilemmája fel sem merül. (Az

118 Ez utóbbi kérdéshez lásd pl. R. CANTALAMESSA, *Due polmoni un unico respiro. Oriente e Occidente di fronte ai grandi misteri della fede*, Città del Vaticano [2015]; továbbá P. SZABÓ, „Segni di »pluralità teologica« nel CCEO: progressi e limiti”, in PONTIFICIO CONSIGLIO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Attenzione pastorale per i fedeli orientali. Profili canonistici e sviluppi legislativi. Atti della Giornata di Studio tenutasi nel XXV anniversario della promulgazione del Codice dei Canonici delle Chiese Orientali, Roma Sala San Pio X, 3 ottobre 2015*, Città del Vaticano 2017, 111–162, 114–122.

119 Lásd *Annuario Pontificio* 2005, 1138, 1140.

antropomorf méretű eparchiákkal szembeni attitűd tehát annak rejtett jele lehet, hogy a püspöki funkcióra öntudatlanul továbbra is inkább közjogi méltóságként, s nem pedig valós *ekkleziológiai* mivolta szemszögéből tekintünk!)

2. Az egyházmegyék számát – főleg keleti közegben – nemcsak a hívek létszáma és geográfiai megoszlása befolyásolhatja, hanem a szinodális szervek rendeltetésszerű működésének biztosítása is. Noha a püspökök közötti kapcsolatnak valami módon a Szentháromság személyei közti harmóniát kell mintaként szem előtt tartania (vö. 34. *apostoli kánon*), a tapasztalat az, hogy a nagyon kis létszámú szinódusokban könnyen „a 2:1 hatalomtechnikai logikája” – vagyis a prótosz, esetleg a legtekintélyesebb, a dominánsabb tag vélt vagy valós túlhatalma elleni védekezés – válhat meghatározóvá, s nem a magasabb megfontolások. Egy öt-hét fős szinódus e szempontból egészségesebb belső dinamikákat eredményezhet. Így a több egyházmegyét igénylő lelkipászori logika követelményei egyrésztől, illetve a (keleti egyházak egysége és kiegyensúlyozott irányítása miatt létfontosságú) szinodális funkció igényei másrésztől, egymást mintegy erősítve, a gördülékeny működés szemszögéből észszerűbb létszámú szinódus irányába mutatnak.

3. Ha a népegyház leépülésének trendje tartósnak és erőteljesnek bizonyul, az antik korhoz hasonló strukturális berendezkedés előnyösebbé válhat. Ennek lényege egyrészt az emberi léptékű, a főpásztor által személyesen is bejárható, sőt „belakható” egyházmegye. Ennek dinamikája a mainál jelentősebb mértékben támaszkodna a méretcsökkenés miatt az adminisztrációs terhek alól felszabaduló püspök – és a több kisebb egyházmegyének köszönhető, összességében népesebb, szinodális keretek között működő helyi episkopátusok – tanítói és megszentelői tevékenységére. Ha az antik kor gyakran tucatnyi püspököt is számláló kis tartományai nem is tűnnek szükségesnek, *a püspök elérhetősége alapvető szempont az eparchia optimális méretének mérlegeléséhez.*¹²⁰ A püspökök aktívabb tanítói-megszentelői jelenléte mellett, azzal harmonikus egységben, a megújulás másik mozgatórugója egy élő, az egyház különböző rétegeit – értelemszerűen a

¹²⁰ Cikkünk megírása után jelent meg Ferenc pápának a Klérus Kongregáció plenáris ülése kapcsán tartott beszéde (jún. 1). Ebben a pápa kifejezetten aláhúzza a püspök fizikai elérhetőségének kulcsfontosságát: „Közelség (*vicinanza*). Közelség a papokhoz. Nem lehet egy egyházmegyét közelség nélkül kormányozni, nem lehet növelni és megszentelni egy papot a püspök atyai közelsége nélkül”; az eredeti szöveghez lásd <http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2017/06/01/0373/00848.pdf>

teológia elvei szerint – érdemben megjelenítő és megmozgató, rendszeres szinodális praxis lehet.¹²¹

*

A reményt adó felismerés, hogy Isten Országának megjelenése köztünk „nem a mennyezet magasságától függ”,¹²² a magyar görögkatolikus közösség számára is új távlatot nyit.

121 Ennek a megvalósításához a hatályos keleti jog a *pátriárkai* – illetve az annak megfelelő metropolitai – gyűlésen keresztül optimális intézményes háttérrel biztosít. E *periodikus* összehívású, *széles körű* tagságot felvonultató szinodális tanácskozásszerv leírásához lásd pl. SZABÓ P. – TÓTH F., „A pátriárkai és metropolitai konvent jogintézménye, mint a keresztségből fakadó sajátos küldetés gyakorlási fóruma (CCEO 140–145. kánonok)”, in *Athanasiana* 10 (2000) 105–120; SZABÓ, „Asamblea patriarchal”, in *Diccionario* (nt. 76) vol. 1, 491–493; ID., „Sinodalità e corresponsabilità nelle Chiese orientali”, in GRUPPO ITALIANO DOCENTI DIRITTO CANONICO (a cura di), *Il governo nel servizio della Chiesa* (Quaderni della Mendola 25), Milano 2017, 240–251.

122 Lásd <https://www.youtube.com/watch?v=Zh7aEsSkvWs> 2:09-től.